

В. ГЛУЗДОВСЬКИЙ

НА НОВІЙ УКРАЇНІ

Мислєвни

КНИГОСПІЛКА

В. ГЛУЗДОВСЬКИЙ

НА „НОВІЙ УКРАЇНІ“ (ЗЕЛЕНИЙ КЛИН)

З 14 малюнками

Державний Науково-Методологічний Комітет
Наркомосвіти УСРР по Секції Соціального
Виховання **ДОЗВОЛИВ** до вжитку як допоміж-
не приладдя по книгозбірнях установ Соцвиху

КНИГОСПІЛКА

Бібліографічний опис та шифри для бібліотечних каталогів на цю книгу вміщено в журналі «Літопис Українського Друку» та «Картковому репертуарі» Української Книжкової Палати.

Віза Держ. Наук. Метод. Ком.
16-IX—27 р. № 1310

Укрліт № 516 Харків
Зам. № 1174 Тир 4000
Л і т - д р у к а р н я
КНИГОСПІЛКИ
Харків, Нетеч.
наб., 14
1928

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Боришпіль, Золотоноша, Кахівка, Лозова, Лохвиця, Ромен, Кам'янка, Білоцерківка, Знам'янка, Звенигородка, Прилука, Синельниково, Київ, Біла Церква, Зіньківка, Красилівка, Прихори, Кролевець... Що це, запитає читач, назви міст та сіл округ України?.. Звичайно, треба було-б відповісти,—це назви міст і сіл України, але разом з тим, додамо ми, всі ці назви читач може знайти ще й на мапі зовсім іншої частини СРСР, тієї частини, що знаходиться далеко на Сході Сибіру, край азійського континенту, на берегах морів Великого Океану. По різному звуть цей далекий край. Звуть його Далеким Сходом, Далекою Окраїною, Приморсько-Амурською Країною або Приамур'ям та Далеко-Східнім Краєм. Останню назву—Далеко-Східній Край (Д.-С.К.) дала Президія ВЦВК і цією назвою переважно ми й будемо користуватися в нашому короткому нарисі про природу та людей Далекого Сходу.

Про що-ж можуть свідчити згадані назви рідних та знайомих нам сіл та міст? Вони для нас служать ніби віхами, що їх розставило українське селянство, яке переселилося на Схід, в надії там—на „Амурі“,

на „Далекому Сході“, в „Зеленому Клину“ (Усурійський Край), спекатись земельної тісноти та знайти роздолля.

Ці віхи позначають для нас „Нову Україну“, як назвав один американський мандрівник в своєму опису Усурійський Край.

Чотири губернії в передреволюційний час склали наш Край: Забайкальська, Амурська, Приморська з північним Сахаліном та Камчатська. Після районування всіх 4-х губернь, утворено 9 округ. Крім цього адміністративного поділу, наш Край можна ще поділити за особливостями його що до природи та занять населення на такі великі частини: Забайкалля, Приамур'я з Усурійським Краєм, Сахалін, Охотський Край, Камчатку та Анадирський Край.

Територія округ Краю та його окремих частин дуже велика, але населення в ньому надзвичайно рідке і живе воно переважно, тільки в небагатьох районах деяких округ.

Не всі частини та й не всі округи, далекі від Сходу, цікавитимуть нас в однаковій мірі; свою увагу ми зупинимо, головним чином, на тих районах, де розселилися в більш чи менш значній кількості наші земляки—українці.

Ознайомлюючись з Далеким Сходом, читачеві доведеться користуватися довідками про розміри площини та кількість населення окремих округ, а через це ми наводимо таблицю, що подає назви 9-ти округ Краю, їхні розміри в квадратних кілометрах, кількість та густість їхнього населення,

число українців в них та % українського населення до всього населення окремих округ.

Округи Д.-С. Краю	Площина у квадр. кілоом	Н а с е л е н н я			
		Всього	Густість на 1 кв. кілоом	Україн- ців	% укра- їнців
Забайкалля:					
Читинська	181.000	365.000	1,7	7.600	2
Срітенська	89.000	200.000	1,9	2.600	1
Приамур'я:					
Зейська	450.000	35.600	0,08	3.000	9
Амурська	237 000	353 509	1,6	121.000	34
Хабаровська	217.000	140.300	0,6	42.000	35
Миколаївська	558.000	2.150	0,06	300	4
Владивостоцька	81.000	487.900	6,0	182.700	37
Сахалінська	38.000	8 800	0,3	мало	—
Камчатська	992 000	30 600	0,03	мало	—
Разом по Д.-С.К.	2.843.000	1.651.000	0,6	359.200	24
Україна ¹	451.580	28.872.000	63,9	—	—

З наведеної таблиці видно, наскільки велика площина округ Далеко-Східнього Краю, наскільки вона перебільшує площину України і навпаки, наскільки мале населення цього краю та як рідко воно розселилося по Далекому Сходу. З цієї-ж таблиці видно, що українське населення зосередилось тільки в 3-х округах — Владивостоцькій, Хабаровській та Амурській, — а через це й свою

¹ Цифри про Україну взято з календаря-довідника на 1927 рік, видання ЦСУ.

увагу ми зосередимо на опису цих 3-х округ, побічно відзначаючи також і деякі особливості інших округ, щоб таким чином у читача склалася уява і про весь Край.

Закінчуючи наше переднє слово, ми хочемо дати нашому читачеві пораду, читаючи цей нарис, частіше зазирати в мапу бо, тільки постійно ознайомлюючись з мапою, можна скласти собі уяву про цей цікавий Край.

Автор

Частина перша

ПРИАМУР'Я, ЙОГО ПРИРОДА ТА НАСЕ- ЛЕННЯ

Велика залізнична путь, що з'єднує Ленінград з Владивостоком, на Забайкаллі круто піднімається на Яблуневе пасмо. Мандрівник на найвищому місці під'йому проїздить тунель, над західнім входом якого він читає напис— „К Антлатическому океану“— і над східнім— „К Великому океану“. Справді, починаючи з цього місця води біжать на схід і належать уже до басейну Амура; вони тікають у безмежний водозбір Великого або Тихого океану.

Велика річка Амур утворюється од злиття двох річок—Шилки та Аргуня. Шилка своєю чергою утворюється також од злиття двох річок і тече по Забайкаллю. Аргунь бере початок в степах Монголії і на значному просторі межує з Манджурією.

В тім місці, де закінчуються північні відноги довгого пасма Великого Хінгану, ці річки зливаються одна з одною і починається річка Амур, а звідси й країна на схід прибирає назву П р и а м у р ' я.

На Забайкаллі ще XVII та XVIII століть кращі землі зайняли були козаки та великороси, а потім, коли на прикінці XIX століття знялася з України переселенська хвиля на Далекий Схід, на Забайкаллі вже майже не було вільних ділянок придатної для хліборобства землі. Розселюватися в горах та в тайзі або забиратися на південь в сухі степи, де мандрують буряти із своїми табунами і де для хлібороба українця умови також невідходящі, переселенці не хотіли, і вони посувалися на схід, спускалися на баржах та пароплавах по Шилці та Амуру і шукали підходящих для оселення ділянок на схід од Забайкалля.

Із Забайкалля в Приамур'я веде два шляхи,—один природній водяний, що починається від Срітенська, де Шилка вже цілком придатна до пароплавства, і другий, залізничний, що проходить по Приамур'ю, то наближаючись до Амура, то віддаляючись від нього.

Річище Амура звичайно ділять на три частини або троє плес: верхнє—од початку ріки до Благовіщенська, що розташований там, де впадає велика притока Зєя; середнє—од Благовіщенська до Хабаровська, біля якого впадає в Амур ріка Усурі; і нижнє плесо—од Хабаровська аж до моря по річищу Амура.

Завдовжки Амур має 2867 кілометрів, а якщо вважати за початок верхів'я Аргуни, то завдовжки він матиме 4300 кілометрів. В такому разі Амур своєю довжиною поступатиметься тільки перед одною з річок СРСР — Леною (4600 кілометрів). Його басейн посідає 2010000 квад. кілометрів, тоді як басейн Волги посідає тільки 1460000 квад. кілометрів, а басейн Дніпра— 527000 квад. кілометрів.

Приамур'я—переважно гірська країна. Рівнинні простори посідають не більше 8-ої частини площини країни і розташовуються в долинах річок та на місцях висхлих колись-то озер та болот. Значна частина цих рівнин ще й досі вкрита болотами і не придатна для хліборобства. Решту-ж, порівняно з величезними просторами Краю, невелику площину рівнин треба відзначити, як особливо важливу частину Приамур'я, через те, що тут розселилося прийшло населення з європейської частини колишньої Росії; тут розвинулось хліборобство й утворилися більш залюднені міста та села. Гористі таєжні місця заселені мало, часто вони на сотні кілометрів не мають доріг, постійних залюднених пунктів; тут живуть тільки тубільці-мисливці, а хліборобові робити тут нічого.

Щоб ознайомитися з Краєм, що нас цікавить, ми пропонуємо читачеві піти з нами уявно в мандрівку од початку Амура на заході до Владивостоку на сході. Ми будемо користуватися Амурськими пароплавами та поїздами Амурської та Усурійської залізниць, а часами залишати їх, щоб на конях чи на човнах, а то й пішки забиратися в глухіші місця Приамур'я.

Швидко йде вниз за течією пароплав у верхньому плесі річки: тут Амур—справжня гірська річка: часті повороти річища серед крутих скель, бистра течія і часті пороги примушують капітана та стернового бути особливо уважними. Постійні гудки попереджують зустрічне судно про можливу сутичку,

бо часто неждано з-за скелистого виступу з'являється зустрічний пароплав або баржа. Гористі береги вкриті вже значно зрідими лісами. Лівий берег верхнього плеса в значній своїй частині, аж до Благовіщенська, входить до складу Зейської округи; правий—так тут, як і далі до Хабаровська, належить Манджурії, а державний кордон проходить по середині річки.

Селища тут дуже рідкі, полів майже зовсім не видно, подекуди розташовані невеликі городи та покоси. Козацтво, якого тут не так вже багато, що живе по верхньому Амуру, рубає та постачає на пароплави дрова, працює на пристанях, візникує та займається ще деякими іншими промислами.

Із пунктів, що звертають на себе увагу мандрівника по верхній течії Амура, відзначмо відоме на Далекому Сході мінеральне джерело та курорт Ігнашенку та історичне місто Албазин, що його заснували руські ще в XVII столітті. Під час одної з облог міста китайцями, руські змушені були його зруйнувати та покинути. Відзначмо ще, так звані, Цагаянські гори, що горять або курять, з їхніми зложищами вугілля, що, з'єднуючись з повітрям, займається. З пароплавів, що проходять повз них, удень, дуже добре видно клубки диму та водяної пари, а ночами—вогні, що ними горять схили цих сопок. Ця підземна пожежа триває вже більше 30 років і після дощів, коли процеси хемічного розкладу посилюються, ця картина буває особливо приваблива.

Західня дільниця Амурської залізниці проходить пустельною гірською таєжною країною, кілометрів за 60—100 від Амура. Похмуру тайгу скрашують бистрі річки, що біжать серед скелистих берегів порожніми річищами. Місцями річки течуть трохи спокійніше серед своїх-же наносів, багатих на золото. Тепло і холод, вітри й потоки води руйнували скелі, переносили їхні вламки в річні долини, дробили їх і сортували крупинки з о л о т а, одкладаючи його в одних місцях більше, в інших менше, іноді на міліграм тисячі кілограмів пухкої породи, а в інших місцях і грами... В пісках майже кожної річки Амурського Краю можна знайти певну кількість золота. Людині залишається тільки закінчити цю роботу природи, одмити дорогоцінний метал і мати його чистим.

Даремно око мандрівника шукатиме в краєвиді Зейської округи ділянки оброблених полів... Дуже, дуже рідко, а то швидче тільки в південно-східній частині округи можна здибати невеликі городи та поля. Це — країна промислів, — золотого, почасти звіроловного і в майбутньому лісового, але навряд чи хліборобства. Ґрунти тут кам'яністі або дуже заболочені, клімат суворий, з частими 40⁰ морозами, літо коротке й сухе, не таке, як на іншій частині Приамур'я. Це — країна різкого континентного клімату, як і сусідня з нею—Забайкалля.

Близкість до Забайкалля позначається і на складі лісових пород округи: найбільше тут сосни та даурського листяного дерева і немає зовсім

характерних для решти Приамур'я представників манджурської флори, про яку нам доведеться говорити, описуючи інші округи Краю. Великої лісової промисловости та вивозу лісових матеріалів за кордон, у Зейській окрузі поки-що немає.

Через сувору зиму та коротке літо в Зейській окрузі і в північному Приамур'ї дуже багато в і ч н о її заморози землі. Вглиб заморозь іде дуже глибоко і відомі випадки, коли просвердлюючи шпари на колодязі, на глибині 50 метрів все ще не доходили шарів з талою водою. Мох та густа суха торішня трава не дають сонячному промінню нагрівати землю і заморозь в таких місцях залишається протягом всього літа майже на самій поверхні. Будівлі на заморозі, коли тане земля, часто руйнуються, а насипи розлазяться. Зазирнувши в колодязі, навіть в тих місцях, де успішно вистигає пшениця та кавуни, в найжарчу пору літа, ми все-ж зможемо побачити обмерзлий кригою зруб. На щастя тоді, коли літом заморозь спускається вглиб на метр і більше, вона вже не перешкоджає культивувати звичайні польові рослини. На північ од залізниці тягнеться також таємна гірська країна, тільки сопки її все вищі та вищі, а непрохідні болота між ними все більші та більші. Гори ці та намули річок ховають в собі багато золота. Серед цієї глухої й бездорожньої країни розкидані промивальні, частково вже використані, а частково ще ні. Мандрувати по цій країні дуже важко і навіть небезпечно для життя. Та хто ці відважні мандрівники, що приходять сюди? Це—

рідки наукові експедиції, підприємці—золотопромисловці та, так-звані, „хижаки“—золотопромисловці, з мішком борошна за плечима і з ночовками та лопатою в руках, що йдуть у глуху тайгу шукати дорогоцінний метал.

Така ось Зейська округа, така й північна частина Амурської та Миколаївської округ. Звичайно, подібні таєжно-болотисті місця не могли притягти уваги хлібороба взагалі, а тим більше степовиків-українців. „На Амурі“ вони шукали рівнини і безлісних просторів, що хоч як-небудь нагадували-б їм рідну Україну, і вони спускалися далі по Амуру, в його середню течію, де між двома великими притоками Амура—Зеєю та Буреєю—справді вони могли знайти підходящі для себе місця.

В Зейсько-Буреїнській рівнині є місця із „степовим“ краєвидом, з добрими ґрунтами, і з досить сприятливим кліматом. Гір тут майже немає, подибуються тільки незначні підвищення—це останки берегів колишніх річок та озер.

Ґрунти Приамур'я багаті на вільгість; це—ґрунти лугові, напівболотяні або болотяні. Значної товщі ґрунтового шар доходить в долинах річок та на рівнинах, на схилах же і в котловинах гір, що оточують Зейсько-Буреїнську рівнину, ґрунтовий шар невеликий і ґрунти, звичайно, „шкелетні“, цеб-то з камінням. На підвищених місцях річних долин розташовуються легші для обробітку пісчані ґрунти—супіски, але найбільше все-ж ґрунти низин—важкі суглинки. Напівболотяні ґрунти, звичайно, на колір чорні і їх тут звать

„чорноземом“, хоча ця назва неправильна через те, що під справжнім чорноземом розуміють чорні ґрунти сухих степів, наприклад, Степової України, а не таких вогких місць, як Далекий Схід. Але, якщо назву „чорнозем“ і не можна прикласти до ґрунтів Далекого Сходу, то це ще не значить, що ці ґрунти мало родючі, навпаки, вони надзвичайно багаті на необхідні для рослини мінеральні речовини і це дозволяє з успіхом сіяти на них хліби без угноєння багато років підряд і збирати врожаї на 40—50—60 кілограмів з гектара більше, ніж у Європейській частині СРСР.

Ліси в Зейсько-Буреїнській рівнині вже іншого складу, порівняно з Сибірською та Забайкальською тайгою,—в них переважають листяні дерева манджурської флори—липа, клени, манджурський горіх та інші, з якими нам зручніше буде познайомити читача, описуючи Усурійську тайгу. Відзначимо, що ні дуб ні липа на всьому просторі Сибіру не ростуть і трапляються тільки на Амурі. В найбільш залюднених, ближчих до річки Зеї, районах рівнини, ліси вже майже винищено і землю, що була під ними, обернуто на поля або її вкриває трава та почасти чагарник. Трав'янисті простори цього Краю часто звуть „амурськими степами“ або „амурськими преріями“, але вживати слово „степи“ до цих просторів, укритих соковитою, з широкими листям, високою густою травою, дуже переплутаною рослинами, що в'ються і так утруднюють пересування,—не цілком буде правильно. Трав'янисті

простори Зейсько-Буреїнської рівнини Амурської округи і подібної Прихайканської рівнини Владивостоцької округи тільки з оговоркою можна назвати „степами“. Адже-ж, звичайно. під терміном „стеги“ розуміють трав'янисті простори з сухим кліматом; „стеги-ж“ Амурського Краю і, особливо Владивостоцької округи, вогкі, їх багато поливають дощі влітку, а через це і рослинність їх так не схожа на рослинність справжніх степів. Дикі трави Приамур'я не дуже високо розцінюютьс'я своїми споживними якостями. Серед синіх красивих півників, жовтої лілеї (саранки), яскравої жовто-гарячої купальниці, численних айстр і інших багатобарвних, ми не знаходимо важливих споживних солодких трав, як тимофіївка, їжа, китняк й інших трав, звичайних для луків європейської частини СРСР. Сіно тут не таке вже добре на якість, воно жорстке і мало споживне, до того-ж час косовиці збігається тут з дощовим сезоном року і це перешкоджає порати сіно; крім того на низьких місцях підчас поведей покоси часто заноситься намулом.

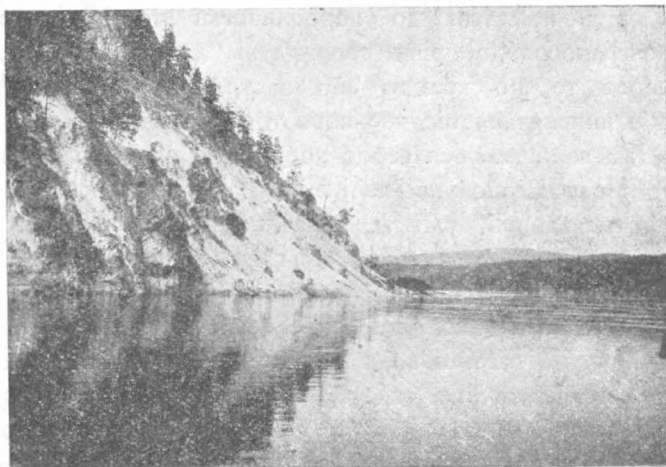
Ліси разом з чагарями посідають більше половини Амурської округи (55%), друге місце що до величини площини належить болотам, так званим тут „мар'ям“ (20%), значна площа перебуває під тундрою, під скелями, та позбавленими рослинности горами—„гольцями“—і кам'янистими розсипищами, а через це не так вже велика та площа трав'янистої рослинности, що її також тільки в деякій мірі можна використати під поля та

сіножаті. „Марі“ звичайно вкриті купинами, на яких зрідка ростуть мізерні листяні деревця, куші особливої карликової берези і стелються віти карликової повзучої лози. Обертати ці болота в культурний стан дуже важко; трудно їх висушувати, важко знищувати купини та моховий покрів, і тільки після низки років, спалюючи суху траву та купин, найсухіші ділянки, болотяних місць вдається спочатку обернути в пасовиська, потім використати їх під сіножаті і потім вже під поля. Упертою працею переселенцям вдавалося відвойовувати у природи і такі ділянки землі. Спалювання одночасно знижує і заморозь; після них ґрунти краще вигріває сонце і поволі вони стають придатними для полівництва. Тепер, коли кращі ділянки вже посіли „старожили“ хлібороб, що йде в Амурський Край, повинен знати, що так чи так, а йому обов'язково доведеться тут боротися з болотами та чагарниками або тайгою.

Коло Благовіщенська, нижче місця, де впадає багатоводна і пароплавна Зєя, починається середня течія Амура. На цій частині своєї течії Амур приймає багато приток, деякі з них дуже значні своєю довжиною і несуть в Амур дуже багато води. З боку Союзного Приамур'я до Амура підходять Бурея, що стікає з великого Бурейнського нагір'я. Ця гірська, хоча й багата на води річка, через свої пороги майже непридатна до пароплавства. З гір Малого Хінгану, в щілинах якого проривається Амур, стікає багато річок менших розміром. В тому

місці, де Амур найдалі відхиляється своєю течією на південь, з китайського боку, впадає найбільша його притока Сунгарі, що своїм многоводдям не поступається перед Дніпром, тому що збирає свої води з величезної частини Манджурії. Потім,

Мал. 1. Ріка Амур вище м. Благовіщенська.

біля самого Хабаровська, Амур приймає Усурі, що виходить з великого озера Ханкі і збирає води із західніх схилів Сихота-Аліня. Усурі—прикордонна річка, що розмежовує Усурійський Край од Манджурії.

Ріки Приамур'я різко відрізняються від рік України. Вже одно те, що на-весні вони розливаються мало, і, навпаки, влітку у липні та серпні

високо піднімають свій рівень, робить їх мало схожими на наші ріки. Великі ріки місцями течуть широкими долинами, але більшість їхніх приток бурно мчить серед яруг та скель порожистими річищами; через це, не зважаючи на велику довжину дуже численних рік Приамур'я, тільки деякі з них придатні до пароплавства і часто навіть многоводні ріки непридатні до сплаву лісу, через те, що колоди або застряють на порогах, або виносяться під час поводи на затоплені береги і там залишаються серед корчів, дерев та каміння.

Несподівано швидко і високо піднімається вода під час дощів улітку; вона надзвичайно швидко стікає з гір і течія рік в ці часи доходить 10—12 і більше кілометрів на годину.

Бистрота течії Амура не скрізь однакова. У верхній своїй частині вода стікає дуже швидко, трохи повільніша течія в середній його частині, де гори відходять далеко в бік од річки і береги Амура розходяться ширше. Нижче Благовіщенська Амур часто поділяється на протоки і рукави, серед яких розташовані низинні, порослі лозою, острови та островки. Під час поводи вони вкриваються водою і тоді ширина річки доходить кількох десятків кілометрів. В тіснинах Малого Хінгану Амур звужується і течія його стає надзвичайно бистра; пароплави тут ледве-ледве піднімаються вгору й іноді здається, що машині не впоратись з течією. Взагалі через бистру течію той шлях, що пароплав може зробити вниз по Амуру за три дні, повертаючись назад, він

проходить його днів за п'ять. Прорвавшись із тіщин Хінгану й прийнявши води Сунгарі, Амур розливається ще ширше. Тут він тече великою низиною.

Ось один з описів поведень, що належить відомому мандрівнику по Усурійському Краю, В. А. Арсеньєву.

„На річку було страшно дивитись. Од бистрої води крутилась голова. Здавалося, що берег з такою-ж бистротою рухався в протилежний бік. Вся долина од гір до гір була залита водою. Річище води визначала тільки стрімка течія. По воді пливло дрібне сміття і великі крижини; вони ніби спасалися втечою від того, нічим непоправного нещастя, що сталося там, десь у горах. Підмиті в корені лісові велетні падали в річку, тягнучи за собою величезну брилу землі з молодняком на ній. Вмить цей бурелом підхоплювала вода і несла далі. Мов роз'ярений звір, річка металася в своїх берегах. Скаженими стрибками бігла вода по долині. Там, де її затримував плавник, утворювались гори жовтої піни“.

Не зважаючи на незручності рік Приамур'я для пересування, вони все-ж відіграють дуже важливу роль в житті населення Краю. Не кажучи вже про старих мешканців Приамур'я—гольдів, орочів та гіляків,—які завжди розташовувались біля води, через те, що рибальство,—то основне їхнє ремесло, переселенці з СРСР, звичайно, ідуть углиб країни по річках і селяться біля них. Мандрувати гірськими річками небезпечно. Дуже часто течія така сильна, що на веслах ніяк не можна підніматися вгору

проти течії. Тоді доводиться вдаватись до іншого способу, до тичок, якими з великим хистом треба штовхати човна, опираючись об дно річки. Прекрасно володіють цими тичками тубільці, але й переселенці з СРСР пристосовуються до цього способу через те, що часто в глухі селища Краю вздовж по річці й не існує іншого шляху. Зимомо річки являють собою кращі санны шляхи сполучення.

Багато шкоди приносять річки залізничному рухові, а особливо дорожньому будівництву. Хто не бачив гірських річок, тому важко уявити їхні „жарти“. Прокладуть інженери колію, збудують містки... аж ось пройшла одна з великих поводей і місцева картина цілком міняється. Ви не впізнаєте цієї місцевости,—валу немає, міст зруйновано з обох кінців, так що і добратись до нього неможна; під ним, де недавно протікала річка, вже ось не має й найменшого струмка, навпаки, тут навалено купу каміння. І якщо ви вперше бачите цю картину, то з подивом питаєте, що за дивна думка була в інженерів на сухому місці будувати міст? Славільна річка, в жарку пору, ми сказали-б, навіть річенька або струмок⁸ розмила собі нове річище на кілометр або два здвідси, знесла на сотню й більше метрів вал і примушує будувати новий міст на новому місці. І це дуже звичайне явище в нашому краю. Трапляються такі руйнації і з великими мостами і з маленькими. Ось чому так важко заселяти глухі місця краю, ось чому так поволі будується дороги і населення так багато терпить від недостачі їх. Буває часто, що річки зносять не тільки мости

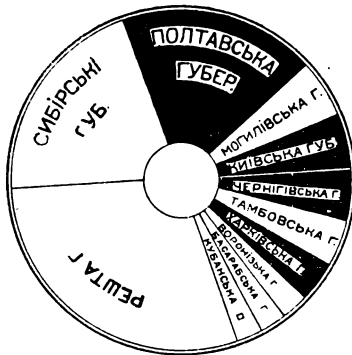
та дорожні вали, але часто навіть вони зносять і необачно збудовані села та селища і по кілька разів тутешні мешканці переносять цілі села з місця на місце, аж поки не виявиться, що воно неприступне для руйнної сили річки. Багато невдоволення приносять ріки і хліборобам, заносючи мулом та камінням їхні поля, городи та сіножаті.

Що менш гориста місцевість, що ширша рівнина, то в меншій мірі виявляється ця руйнна робота річок. Порівняно з іншими районами Краю, спокійніший характер річок буде в тій частині Зейсько-Буреїнської рівнини, що лежить між Амуром, Зеєю та Буреєю й на півночі межує з залізницею. Тут отаборилась значна кількість населення, в тім числі і українське, і розвинулося хліборобство (див. мапу).

Тепер скажімо кілька слів з історії за людення Амурського Краю. 1860 року Приамур'я приєднано до Росії. Перші поселенці з колишньої Росії прибули сюди не з доброї волі; це були козаки з своїми сім'ями, що їх примусово привезено на Амур і поселено в кількох станицях та воєнних пунктах для охорони державного кордону; серед них були і заслані штрафні салдати. Вслід за цими першими партіями руських колонізаторів на Амурі з'являються молокани, старовіри й інші сектанти, що спасалися в глухих місцях приєднаних земель від переслідувань поліції та духовенства, гадаючи, що тут їх не турбуватимуть за релігійні переконання і не притягатимуть до відбування військової повинності, бо це протиричило їхнім

переконанням... Ці люди видались придатними колонізаторами; вони були дуже вперті і сильні волею, а це було дуже важливо для успіху в боротьбі їх з природою в дикій країні. Вони швидко оговтувались на нових місцях; їхні господарства швидко міцніли і ще й досі нащадки цих перших колонізаторів Краю відзначаються найбільшою заможністю.

Діяграма 1. Переселенці, що оселилися в кол. Амурській губернії 1859 — 1912 років, прибули із таких губернь.

Переселення селян роз почалося пізніше років на двадцять, 80-х років. Уряд Олександра II-го та Олександра III-го недоброчиливо ставився до бажання селян переселятися із Європейської Росії до Сибіру. Поміщики боялися, що як збільшиться переселення, вони залишаться без робітників і змушені будуть платити дорожче за роботу батракам. Захищаючи інтереси поміщиків, уряд вживав всіх заходів

до того, щоб селяни, хоча й тоді вже серед них було дуже багато малоземельних та безземельних, животіли у себе дома і не переселялися до Сибіру. В Сибіру-ж мільйони десятин доброї землі гуляло. Зубожіння селянства збільшувалось, почали частіше серед них траплятись заколоти з погромами та підпалюванням поміщицьких садиб. Тільки-но приєднані землі вздовж

Значніше переселення почалося тільки років 30—40 тому, на прикінці минулого століття. Вільної придатної для сільського господарювання землі на Далекому Сході в той час було багато і кожна осіла сім'я одержувала 100 десятин. Тільки 1900 року, коли кращі землі вже розподілено між „старожилами“ (так звуть тут селян, що прибули сюди минулого століття), розмір наділу зменшили і почали наділяти переселенців ділянками з розрахунку 15 десятин на кожного чоловіка осілої сім'ї. Таким чином сім'я, що складалася з батька, матери та сина одержувала 30 десятин, сім'я-ж, що складалася з батька, матери, одної, двох чи більше дочок, одержувала тільки 15 десятин.

Старожилам та новосельцям, що прибули в перші роки цього століття, вдалося посісти кращі землі, легші для обробітку, але вже 1907 року таких придатних ділянок не вистачило і з 70.000 переселенців, що приїхали в цей Край, 20.000 повернулося назад на батьківщину або пішло шукати придатних земель в інші місця Сибіру. Особливо важко переселенцеві, коли він починає приводити в культурний стан свою ділянку. Треба розчистити тайгу, викорчувати корчі, якщо ділянка під лісом або чагарником; треба змести та зрізати купини, якщо це ще невискле болото; треба прокласти дорогу, викопати рови, колодязь то-що.

Старі навички селянина та досвід минулих років дуже часто прислугуються погано: в нових природних умовах знайомі йому способи сільського господарювання виявляються непридатними і не-виправдовують сподіванок.

Дуже важко орієнтуватися несвідущому в місцевих умовах переселенцєві, вибираючи ділянку під поле; треба виявити далекозорість, щоб не спокуситися легкими землями річних долин, щоб не мати потім збитків від поводей. Треба з великою увагою поставитися до манджурських рослин, сіяти які, як потім може виявитись, вигідніше, ніж європейські хліби.

Ціла низка невдач на перший час пригнічує переселенців і дуже багато повертало назад додому або на Сибір, чи шукало в Краю нових місць для оселення.

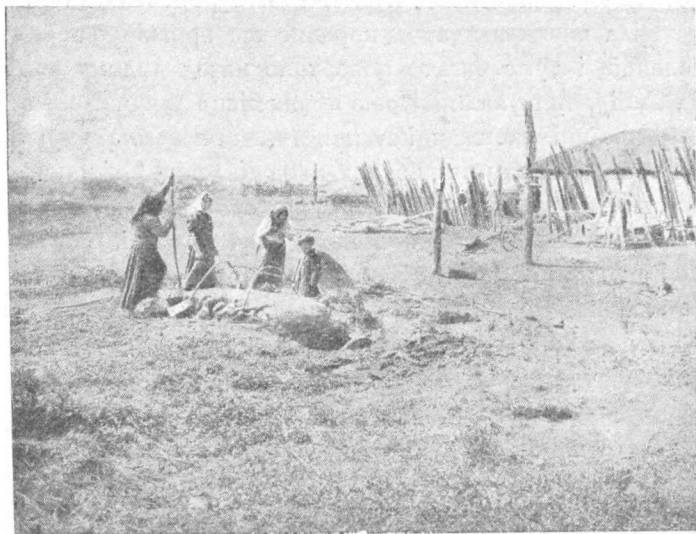
Українці— мешканці степової та чорноземної смуги з теплим кліматом, прибуваючи на Далекий Схід, природньо, почали шукати місця, що своїми природніми умовами найбільше були-б схожі на українські. Власне це і змусило їх посісти Зейсько-Буреїнську рівнину та Прихайнкайську низину, де лісів булр найменше.

Українці переважно обробляють землю та викохують худобу. Вони більше за великоросів працюють на землі і менше віддаються промислам.

„Степовики-українці, каже один з етнографів, не люблять лісу і знищують його не так сокирою, як вогнем“.

„Оселившись в країні, багатій на ліс, українці будують свої хати з глини, а дахи вкривають соломою, підлогу роблять земляну і піч складають із сирцю. Іноді, не зважаючи на те, що річка близько, вони все-ж копають колодязі, пояснюючи це тим, що вода з колодязя смачніша і влітку холодніша. Землі вони не угноюють, а вважають за краще корчувати та піднімати цілину“.

„Якщо у великороса ми спостерігаємо нахил сіяти жито, то в українця—завжди переважає пшениця, навіть і тоді, коли він забрався далеко на північ. Біля українського села завжди є баштани з кавунами, динями, гарбузами, баклажанами та сонячниками“.

М а л. 2. Новосельці-українці складають піч під чистим небом.

В протилежність великоросам, що знизили своє скотарське господарство, українці, набуваючи худобу дуже погану, пильно доглядаючи її, за короткий час завжди доходять добрих наслідків“.

„Крім рогатої худоби, вони розводять ще свині. Постійні постачальники свинячого сала на міські базари—саме українці“.

„Полюють вони між іншим, і тільки за птицею, біля домівки. Вони цілком ігнорували хутрянні промисли в тім числі і соболеві. Винятком є українці,

М а л. 3. Хата українця.

що осіли в Усурійському Краю, серед яких іноді трапляються гарячі мисливці і навіть „тигробой“.

„Якщо вони і не гербують своїм рибальством, то все-ж вони ставляться до нього байдуже, а між тим рибальство тут в значній мірі могло-б поліпшити їхній матеріальний стан. Великорос не мислить господарства без коняки, а українець— без вола. Але й у них рогату робочу худобу заступає кінь“.

„Вся обстановка у них - суто-українська. Самі українці балакають українською мовою або русько-українським жаргоном. Одежа, особливо у жінок, та прикраси—цілком українські. Біля хати—город і далі поля, обов'язково обсажені сонячниками. Навіть назви сіл тут ті-ж, що й на Україні. Заходячи

М а л. 4. Хата великороса.

в Усурійський Край, на „Зелений Клин“, переселенці не хотіли давати своїм селам на нових місцях інших назв, крім тих, до яких вони звикли у себе дома,— вони цілком перенесли з собою Україну“.

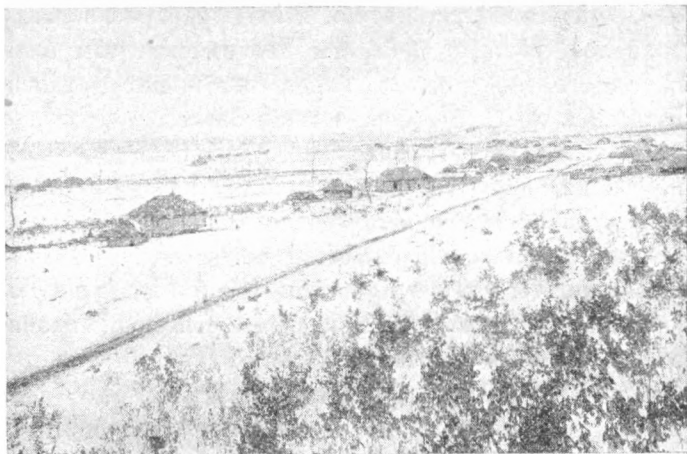
„Одно слово, в таких районах на сотні кілометрів навкруги можна почувати себе майже так само, як на Україні.

Хто цікавиться побутом України, той може тут вивчати українську етнографію і навіть робити

досліди з любого розділу цієї етнографії, тому що риси її не витравила міська культура“.

Ми ще вернемося до занять населення Амурської округи, а тепер продовжуватимемо нашу мандрівку по Краю.

Із Зейсько-Буреїнської рівнини через гори Малого Хінгану залізниця веде до Хаба-

М а л . 5. Село в Усурійській долині.

р о в с ь к о ї о к р у г и. Поминувши десятків зо два тунелів, поїзд спускається на низину і підходить біля Хабаровська до надзвичайно красивого, найбільшого в СРСР і єдиного через Амур, залізничного мосту.

На дев'ятнадцяти биках перекинута ферми мосту, що чарують своє легкістю та ажурністю конструкції.

Ні центиграму зайвого матеріалу... Дивуєшся, як мало заліза треба для таких споруджень, якщо їх правильно розрахувати! Так! незграбні здаються після цього мости старої конструкції з густо переплетеними залізними балками. Кращого мосту нам в СРСР не доводилося бачити!..

Біля Хабаровська, де впадає Усурі, починається нижня течія Амура. Ріка досягає завширшки 2—3, місцями 4 кілометрів, а іноді набирає вигляду „озерної“ річки, а її береги розходяться так один од одного, що з одного берега не видно другого. В нижній течії до Амура впадає багато приток, що витікають з озер і дуже багато попадається їх на низині нижнього Амура. Береги тут низинні і тільки зрідка подибуються невисокі підвищення на правому березі. Недалеко від гирла впадає в Амур значна притока Амгунь з притокою Кербі, що відома, як річка з золотими покладами. Похмурі хвойні ліси узбережжя Охотського моря вкривають територію Миколаївської округи, до якої належить найближча до моря частина басейну нижньої течії Амура. Серед Охотської тайги—часті болота та тундра, а відкриті північним вітрам височини—вкриті непрохідними хащами карликового кедра. Не скрізь на Приамур'ї сприятливі умови для зростання стрімкого високого та цінного лісу. Породи дерев Охотської флори перебувають в особливо несприятливих умовах і своєю цінністю поступаються перед лісовими породами округ Хабаровської та Владивостоцької. Що далі на північ, то більше й більше

простору перебуває під болотами або тундрою з вічною замороз'ю; заморозь не дає змоги корінню дерев глибоко проходити в землю і воно стелеться біля самої поверхні землі й погано допомагає деревам протистояти натиску вітрів та бурь. Великі обвали бурелому—звичайне явище в похмурій Охотській тайзі. Така природа не могла притягти уваги хлібороба і польове господарство в Миколаївській окрузі не розвинулося.

Та ми ще не говорили про тварин Амурської тайги.

Ф а в н а П р и а м у р ' я—надто різнобарвна щодо свого складу: тут і ссавці і птахи далекої Лапландії і півночі Азії поруч з тваринами південних провінцій Китаю. Із тварин холодної та помірної смуги в Приамур'ї живуть: бурий ведмідь, соболь, полярна сова, біла куріпка, сохатий (лось), північний і плямистий олені, козуля й інш. Із тварин теплої смуги: тигр, барс, гімалайський ведмідь, енотоїдний собака, антилопа (неморедус), непальська куниця, червоний вовк, індійська ивілга, фазан й інш.

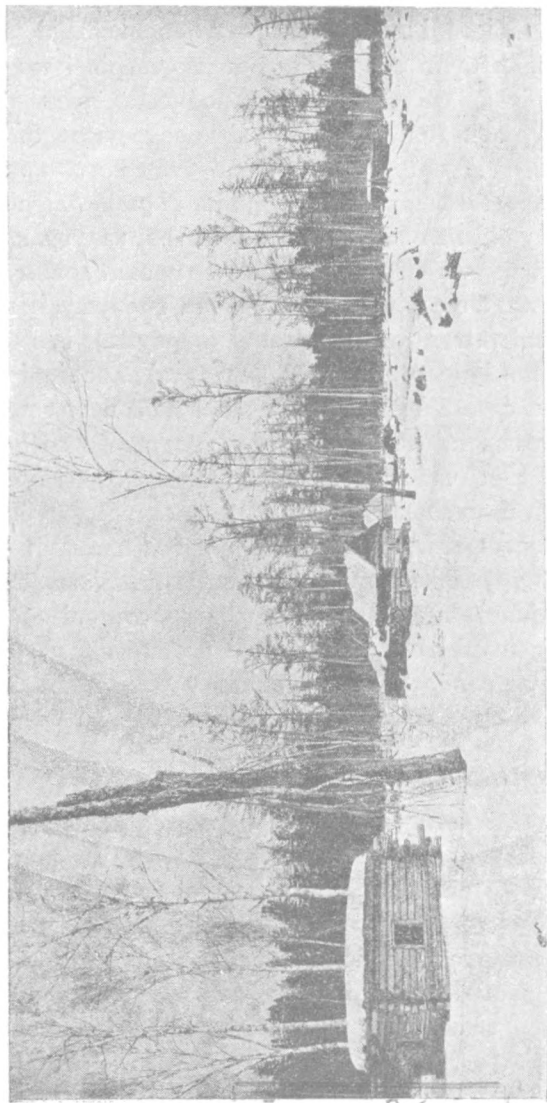
Особливо, звичайно, вражає читача перебування в снігах Амурського Краю з його 40⁰ і 50⁰ морозами т и г р а, того самого тигра, про полювання за яким в тропічних країнах напевно читач чув або читав.

Справді, ця величезна красива тварина подибується в Азії, починаючи з Індії на півдні і доходить майже до Станового пасма на півночі. Багато можуть розповісти мешканці Приамур'я про тигрів. У тубільців та китайців склалося до тигрів священне ставлення.

Особливо шанують тубільці тигра, як божество: його ікли носять як амулети, порошок його костей вважають за ліки, печінка ніби допомагає од низки хвороб. Цілком зрозуміло, чому тигр робить на них таке вражіння. Це дуже розумна хитра тварина, тубільці кажуть, „все одно що людина“; його несподіваний напад, смілі стрибки та сила наводять паніку...

Багато горя приносили тигри й переселенцям. Траплялося, що тигр, оселившись в районі, цілком припиняв стосунки глухих селищ. Тепер, як населення зросло, тигрів стало менше і вони пішли в глухіші місця, але все-ж на них полюють і по нині.

Цікаві лови тигрів живих. Для цього ловці, збираючись на полювання, одягають по кілька кожухів, беруть з собою особливі невеликі залізні стріли, загострені з обоїх кінців, і залізні ланцюги. Йдуть гуртом по 3—4 чоловіка з собаками. Полювання дуже ризиковане; удача або невдача, а значить і життя чи смерть хороброго мисливця залежить від того чи зуміє він, коли звір роззявивши пащу і вже охопивши лапами його спину, готовий розчавити йому голову, в цей самий момент всунути подалі в пащу тигра стрілу... Удача—і звір залишається з розкритим ротом в безпомічному стані. В цей час товариші звільняють мисливця з цупких лап тигра перев'язуючи їх ланцюгами. Товстий шар одежі забезпечує спину та голову мисливця від поранення кігтями. Небагато знайдеться таких сміливців, що зважаться на подібне полювання, але все-ж число спійманих усурійських тигрів буває значне. 1922 року

М а л. 6. Новоселівка в перші роки оселення.

у Владивостоці до відправки в європейські зоологічні сади було зразу 9 дорослих тигрів і тигрят.

В ріках системи Амура водиться дуже багато різної риби; тоді, як на Волзі нараховують 55 видів риб, а в Дунаї—50, в Амурі та його притоках водиться близько 90 видів риби. Із риби Амурського басейну відзначмо амурського осетра, калугу, краснопера, і надзвичайно важливих в промисловому значінні лососевих, кету та горбушу. Щороку у червні (літня кета), у липні (горбуша) і в серпні та на початку вересня (осіння кета) лососеві переселяються з морів у гирла рік і далі вверх по течії аж доти, доки не знайдуть підходящого місця для тертя. Під час переселення риби вгору по річці щелепи її довшають і загинаються гачком („зубатка“), кета вкривається криваво-червоними плямами, м'ясо її стає трухляве, зяброві піляки костеніють, шлунок та печінка зменшуються на розмір, статеві продукти цілком дозрівають, м'ясо стає не смачне, у горбуші виростає горб. Ще на початку заселення країни лососеві доходили до Благовіщенська і вище, тепер-же через те, що рибу виловлюють в гирлі річки, горбуша вже не доходить і до Хабаровська, а кети з кожним роком все менше і менше зустрічається у гирлах приток Усурі, де колись її було дуже багато. На мілких місцях тертя самці та самиці рухом свого тіла роблять ямки у гальці, самиця кладе туди ікру, а самець випускає молоко. Після цього риби так само, але вже цілком знесилвшись, засипають галькою ікру, а сами, знеможені,

вмирають. Наступної весни з ікринок виходять мальки, які спускаються в море, там вони проводять чотири роки свого життя до статевої дозрілості.

Мандруючи далі з Хабаровська на південь, ми в'їжджаємо в Усурійський Край, де природа ще більше різниться од природи Європейської частини

Мал. 7. Тигр, що його вбили мисливці с. Інокентієвки на Амурі.

СРСР і в деякій мірі нагадує собою навіть природу підтропічних країн.

Долина річки Усури місцями вужча, місцями ширша; іноді ширина її доходить 50—60 кілометрів. Рівнобіжно до річки, на відстані 5—20 кілометрів від неї, проходить Усурійська залізниця, що поєднує

найголовніші населені пункти Краю—Хабаровськ, Іман, Спаськ, Чернігівку, Микольськ, Роздольне та Владивосток. Краєвид долини рівнинний, місцями горбистий; високі гори одходять у бік і їх видно з поїзда на обрії на схід. Долину перетинають численні притоки Усурі, що стікають із західних схилів великого гірського краю Сихота-Аліня. Мінеральних багатств, за винятком одного-двох мінеральних джерел та зложищ вапняку, придатних для виробки цементу, в долині не знайдено. Ґрунти в Усурійській долині придатні для розробки, але кращі з них часто розташовані на низьких місцях, які затоплює під час повідей, і це часто примушувало переселенців міняти ділянку, невдало вибрану на оселення. Ще недавно в долині і на найближчих відногах гір росли великі ліси манджурської флори, та тепер, через близькість населених місць, залізниці та сплавних річок, їх дуже спустошено, а почасти знищено лісовими пожежами. Лісові пожежі, на жаль, бувають в Краю досить часто через необережність з вогнем або од звичайних весняних палів, коли палять суху траву. Болот тут значно менше, ніж у лівобережному Приамур'ї і їх переважно найбільше в районі Хабаровська та на північ. На схід од Усурійської долини, гори Сихота-Аліня до самого моря вкриті майже незайманими ще лісами, що між іншим дуже потерпіли від лісових пожеж. Ліси—це головне багатство Хабаровської округи.

Що далі на південь, то ширшає Усурійська долина; вона поволі переходить в рівнину, що утво-

рилася в наслідок висихання мілководного озера Ханка. Врожайні ґрунти Приханкайської рівнини вважаються за найкращі в Краю. Переселенці досить густо заселили цю низину, що прибрала од українців назву „Зелений Клин“. Ліси тут майже винищено і панують так звані „степи“. Завдяки багатшому на вільгість клімату, трави тут ростуть буйніші й густіші, ніж в Зейсько-Буреїнській рівнині.

Треба відзначити весінні та осінні перелети різних птахів на острові Ханці, що їх колись описав знаменитий мандрівник Пржевальський. Тепер, звичайно, кількість пір'ястих, що відвідують Ханку, дуже зменшилась, але все-ж і в наші дні перелети притягують сюди дуже багато мисливців.

Місцевість в околицях Микольська і між Микольськом та Владивостоком злегка гориста, з невисокими узгір'ями та багатьма серед них байраками та долинами. В долині непридатної до пароплавання річки Суйфуна лежать луки і придатні під рижові поля врожайні землі. Цей, так званий Підгородній район, входить до складу великого Південно-Усурійського кам'яновугільного басейну, що починається від самого державного кордону, тягнеться до Микольська, захоплює частину півострова Муравйова-Амурського, на якому розташований Владивосток, і поширюється далі на схід, де в горах Сихота-Аліня дає добре вугілля біля річки Сучана. Ліси в Підгородньому раоїні дуже вирубані і схили його сопок вкриті рідким лісом та чагарником.

Краєвид південної частини Сихота-Аліня—високогірський, таєжний. В надрах цих гір є значні мінеральні багатства: кам'яне вугілля (С у ч а н с ь к а р у д н я), руди цинкові, олив'яні, мідні, срібні та залізні (Т е т ю х и н с ь к а р у д н я та родовища біля О л ь г и та В о л о д и м и р а). В долинах деяких річок можливе хліборобство. Схили та западини вкриті добрим будівельним лісом манджурської флори.

Ліси манджурської флори різко відрізняються від тайги Сибіру й лісів Європейської частини СРСР, як складом флори, так і загальним характером лісів. Численні види дерев, чагарників і ліян з папоротями та високі трави, своєю одмінністю що до висоти, утворюють яруси або поверхи рослинности, як це буває в тропічних лісах.

До 30 метрів і вище підносять свої верхів'я кедр, смерека, жовта береза та липа; нижче цих пород другим ярусом ідуть корони білої берези, численних кленів, граба, ільми, калопанаксу (із сім'ї аралієвих—дерево з колючками); третій ярус утворюють низькі дерева, як наприклад, деякі клени, манджурський горіх, монгольський дуб, бузок, чортове дерево, бархат або коркове дерево та акація; до четвертого ярусу треба віднести чагарники; п'ятим ярусом ідуть папороть та трави. Всі ці рослини переплутані ліянами, особливо характерними для Усурійської тайги. Ліяна кишмиш (актинідія), що дуже високо обвиває дерева, поруч з виноградом, цитринником та іншими ліянами, надає Усурійській тайзі вигляду тропічних лісів.

Межі типової манджурської степової флори визначають 3 основні види: манджурський горіх, монгольський дуб і корейський кедр. Де ростуть ці дерева, там зона манджурської флори. Поруч із згаданими типовими представниками манджурської флори, в Усурійській тайзі подибуються й рослини холодної півночі та підтропічної зони. Чортове дерево та калопанакс належать до сім'ї аралієвих, що звичайно ростуть в підтропічних і тропічних країнах; ще знаменніше те, що на болотах навколо озера Ханки росте лотос, той самий лотос, що скрашує води Індії. Типовий для нашої флори виноград, звичайно росте в країнах, де не буває таких суворих зим, як наша.

Як дивно було-б для нас бачити самоїда та ескімоса, що жили-б поруч з індусами, так незвично для ботаніка знаходити близько одне од одного оленячий мох та лотос.

Серед знаменних рослин Усурійського Краю є одна, про яку варто сказати кілька слів окремо. Ми маємо на увазі трав'янисту довголітню рослину, яку китайці називають жень-шень. Ще до появи переселенців в Усурійському Краю, сюди вдавалися з Китаю шукачі цього коріння. Китайська медицина дуже високо розцінює цілющу властивість жень-шеня; багаті люди платять дуже великі гроші за ліки, зроблені з цього коріння, що на думку китайських лікарів відновлюють сили стомленого, розхлябаного хворобами організму. За довголітній вітистий корінь

цієї рослини платять 100 і більше карбованців. Але його треба дістати, а це дуже важко. Довго розшукують рослину жень-шеніки, блукаючи по западинах в Усурійській тайзі; з особливими молитвами та замовляннями вони виряджаються його шукати і у великій таємниці зберігають свої знання тих місць, де вони знайшли цю рідку рослину. Ця мандрівка за жень-шенем дуже небезпечна, через те що охочі до легкої наживи підстерігають шукача з його знахідкою і часто останній розплачується життям за спробу винести з тайги цілющий корінь. Порівняно недавно почали вирощувати жень-шень в культурній обстановці та китайська медицина розцінює це коріння набагато дешевше, через те що визнає за ним менші цілющі властивості. Уяву китайців дивує форма коріння жень-шеня, що дуже часто нагадує людську фігуру. І що довше рослина росла, що корінь її більше розростається і набирає цього чудного вигляду, то більш цілющу властивість приписують йому китайські аптекарі та лікарі. Культурний жень-шень обробляють 3—5 років і корінь його не так дуже розростається, як у дикого, а через це він і розцінюється дешевше. Європейські лікарі не визнають за жень-шенем цілющих властивостей.

Щоб повніше описати природу країни, треба ще сказати про клімат Приамур'я, що значно різниться од клімату України.

Приамур'я лежить на краю величезного континенту і прилягає до морів найбільшого океану. Літом

суходол нагрівається більше за воду, а зимою вода вихолоджується менше за суходол і в зв'язку з цим і вітри на Приамур'ї міняються двічі на рік і дують по півроку: літом дує вітер з моря на суходол, а зимою з суходолу на море. Такі вітри зветься мусонами, вони дують у всій східній Азії. Зимою мусон приносить суху, ясну та малосніжну зиму, влітку-ж навпаки—туманне, дощове та вогке літо. Зимою панують північний та північно-західний напрямки вітрів, а влітку—південні та південно-східні. У Владивостоцькій окрузі сила вітрів більша, ніж в Амурській окрузі, де взагалі вітрів менше і сила їхня також слабша.

Крім мусонів на Приамур'ї дують ще інші вітри, дують вони по 2—3—4 дні, міняючи свої напрямки; їх зветься тайфунами або циклонами. Тайфуни насовуються з півдня і відвідують наш Край у липні, серпні та вересні; вони дуже шкодять мореплавству, приносять великі повіді та руїни на суходолі.

Особливість клімату Приамур'я—це також його холодні та суворі зими. Не зважаючи на те, що Владивостоцька округа лежить більше на південь ніж Україна, зима тут набагато суворіша, ніж на Україні. Пояснюється це тим, що наш Край лежить недалеко від Якутії, а Якутська СРР.—найхолодніше місце на всій земній кулі. З другого боку біля Приамур'я немає і теплих течій. Найближчу теплу течію Великого океану Куро-Сиво відхиляють Японські острови на схід; вона повертає до берегів Північної Америки і заносить з собою величезні

запаси тепла, позбавляючи його азійське узбережжя. Навпаки, холодна вода Охотського моря, що на значному просторі вкрите кригою 8—9 місяців на рік, дуже знижує температуру Приамур'я. Ці умови, не зважаючи на порівняно південне розташування Приамур'я, впливають на клімат нашої країни, дуже охолоджуючи її.

Порівнюючи що до клімату більш південну частину Краю—місцевість біля Владивостоку—з крайньою північню Європейської частини СРСР—Мурманським узбережжям,—ми бачимо, що Мурманська гавань, на паралелі 70° північної широти не замерзає, а Владивостоцький порт на 43° північної широти замерзає на 3 і більше місяців і тільки завдяки роботі льодоколів безперервно підтримується сполучення порту з відкритим морем. Клімат зими Владивостоцької округи відповідає клімату Вологди, Архангельська та Мурманського узбережжя, а що до температури літа—Київу, Вороніжу та Самарі. Миколаївська округа з його низькою січневою температурою не має собі рівного пункту на всій території Європейської частини СРСР і тільки на полярному бігуні в Сибіру можна знайти місцевість з однаково холодною зимою. Літня пересічна температура Миколаївська така-ж, як в Архангельській губернії. Влітку в Благовіщенську так само жарко, як на Україні, а зима така-ж сувора, як в Обдорську на полярному бігуні або як на островах Нової Землі. Але треба відзначити, що не зважаючи на суворість клімату, тепла, що його одержує країна

в літні місяці, досить для того, щоб тут вистигали не тільки звичні для українця хліби, але й такі рослини, як кукурудза, боби, гаолян, риж, кавуни то-що.

Головна маса атмосферних опадів випадає літніх та почасти осінніх місяців (липень, серпень і вересень). Найбільше опадів випадає на узбережжі і що далі од берега моря, то випадає їх все менше й менше.

На-весні та влітку тут бувають дуже часто густі тумани, особливо на узбережжі. З квітня по червень по кілька днів молочна завіса туману висне над Владивостоком. Неприємно почуває себе в цей час мешканець узбережжя: настрій пригнічений, спітніла сорочка не висихає на тілі, взуття та корінці книжок вкриваються зеленою плісінню, в кімнатах пахне гнилим...

В серпні-ж бувають і найбільші повіді. Ось опис одної з них.

„Дуже потерпіло від розливу річки Суйфуна населення м. Микольськ-Усурійського, де вода затопила околиці та вигонні землі з розташованими на них корейськими сільцями. Були жертви людьми. В Ольгинському повіті потерпіли селища, розташовані по Сучану, Судзусі, Майсі й інших річках. З 27 по 30 серпня йшов безупинний дощ, вода вийшла з берегів, затопила поля і розкидані по них хатки. Сильна течія зносила будівлі, стоги сіна й копи хліба, незжатий хліб заносило мулом та піском. Худоба, що її застиг дощ та розлив річок,

кілька ночей ночувала в полі і частина загинула. Збитки від повіди величезні. Можна з певністю сказати, що дві третини хліба у селян знесла вода цілком. Затоплено й знесено водою багато корейських фанз з усім майном та худобою.

Збитки від повіди в губернії виявляються в таких цифрах: загинуло людей 192 чоловіка, свійських тварин 2.855, зруйновано будівель 476, знесено посівів з 50.376 гектарів, заплило 3.368 вуликів, збитки від утрат рухомого майна не піддаються обліку, але також величезні. Повідь збіглася з поранням хліба; копи, що залишилися цілі, не просохли і хліб почав проростати в снопах..“

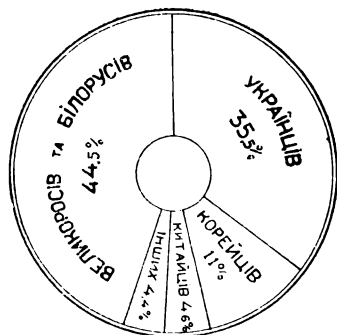
Через те, що зими тут малосніжні і опадів навесні та в-осени випадає мало, і характерні для краю паління луків та лісові пожежі. Навесні ґрунт разом з торішньою травою висихає дуже швидко і досить випадкової іскри, щоб почалася пожежа, яку вітер жене на десятки кілометрів.

Град в Краю рідке явище, бурі також трапляються рідко, особливо в приморській смузі.

Така ось природа Приамур'я. Тепер скажімо ще кілька слів про тих людей, з якими доведеться нам стикатися тут або, що житимуть поруч із нашими земляками і наведемо деякий цифровий матеріал про них.

Населення Далекого Сходу розподілене дуже нерівномірно. Мешканцеві України, особливо її Правобережної частини, важко навіть собі уявити, як рідко розкидані села та селища Амурського та Усурійського Країв. Ідеш 30—40—50 кілометрів і часто

не зустрічаєш жодного села, хіба що попадетьсяї одинока оселя або китайська чи корейська фанза. Переселенське село на 100—200 дворів уже вважається тут за велике, а в корейському селищі рідко нараховується більше 10—20 дворів. Назви „хутір“ на Далекому Сході не вживають, замість цього поодинокі двори, розташовані далеко од сел так тут, як і по всьому Сибіру, найбільше звуть „заїмками“. Що ближче до великої річки або до залізниці, то частіше зустрічаються села, селища та „заїмки“, а що далі, то їх все рідшає й рідшає; нарешті в тайзі та в горах цілком зникають оброблені поля та селища хліборобів, поступаючи місце рідким таборам тубільців, ловецьким фанзам та тимчасовим таборам заготовельників колод.

Діаграма 4. Розподіл усього населення трьох округ Приамурщини (Владивостоцької, Хабаровської та Амурської) за національністю.

Після цього, звичайно, зрозуміло, як дуже вже повинні розходитися між собою цифри густоти населення на Україні та на Приамур'ї. Справді, тоді як на Україні на 10 квадратних кілометрів нараховується 584 чоловіка, у Владивостоцькій окрузі на тій же площині живе тільки 68 чоловіка, в Амурській—17, у Хабаровській—7, а в Зейській ледве при-

падає тільки 1 чоловік на площину в 10 квадратних кілометрів. Різних племен та народностей на Далекому Сході, включаючи й Камчатку, нараховується близько 80, але не всім народностям доводиться стикатися з переселенцями-хліборобами. Колишні мешканці Краю частково вимерли від пошесних хвороб та алкоголізму, частково переселилися в глухі місця країни, і в хліборобних районах, крім переселенців (великоросів, українців та білорусів), в значній кількості живуть тільки корейці та китайці.

У Владивостоцькій окрузі найбільше живе українців (36,7%), потім друге місце що до числа посідають великороси (31,1%), далі йдуть корейці (20,8%) та китайці (6,7%); тубільців в цій окрузі майже немає.

У Хабаровській, а ще більше в Амурській округах населення однорідніше і складається переважно з переселенців (у Хабаровській—їх 86,2% і в Амурській—94,5%); китайців та корейців небагато. В Хабаровській окрузі живуть старі мешканці Краю гольди та орочі, що полюють та рибальчать.

Що до національності, то населення трьох округ (Владивостоцької, Хабаровської та Амурської) розподіляється так: великоросів і білорусів—440 000 чоловіка, українців—345.000, корейців—108.000, китайців—45.000, тубільців, євреїв, японців, татар, поляків, німців, естонців та інших—44.000,—всього—982.000 чоловіка.

Про те, що роблять та з чого живуть ці люди, читач знайде відомості у другій частині нашої книжки.

Частина друга

ЩО РОБИТЬ НАСЕЛЕННЯ ДАЛЕКОГО СХОДУ. ЯК ОБРОБЛЯЮТЬ ЗЕМЛЮ І ЩО СІЮТЬ НА ДАЛЕКОМУ СХОДІ

На півдні Усурійського Краю, у Владивостоцькій окрузі, де, порівняно з іншими округами, клімат тепліший і більше вільгосний, можливі культури таких рослин: риж у, к и т а й с ь к о г о б о б у, г а о л я н у, к у к у р у д з и, т ю т ю н у, п ш е н и ц то-що. У північній частині Усурійського Краю, в Хабаровській окрузі—вже не скрізь можна обробляти ці культури і на більшій частині округи вистигають тільки такі рослини, як пшениця, я р о в е й о з и м е ж и т о т а о в е с. Ці-ж рослини панують на полях Зейсько-Буреїнської рівнини. Місця на південь від Амурської залізниці холодніші і там уже вистигають тільки деякі з наших звичайних польових рослин, а саме: жито, овес, гречка та городина. Трохи далі на північ од залізниці, починається холодна зона, непридатна для культивування польових рослин так через холодний клімат, як і через брак добрих ґрунтів. Треба всеж мати на увазі, що

в Якутії, яка лежить дуже на північ від Амура, місцями все ж є хліборобство.

Переселенці та народи жовтої раси по різному обробляють свої поля; переселенці роблять це приблизно так, як вони робили в себе дома, тільки вживають не трьохпілля, а так званої залізної системи, корейці та китайці обробляють свої поля грядками, що вже кілька віків практикується у вогких країнах мусонних вітрів—в Китаї, Корей, Манджурії та Японії. Залізна система існує в тій частині СРСР, де землі ще багато і хлібороб має змогу замість того, щоб угноювати використану ділянку, залишає її відпочивати на кілька років, а для поля бере ділянку або цілком нової землі, або такої, що вже встигла відпочити. 10—12, а іноді й більше років підряд без відпочинку та угноєння дає врожай земля на Далекому Сході; потім урожаї на ній зменшуються і нарешті стає не вигідно її обробляти; тоді хлібороби залишають цю землю в заліж, а сами переходять на нову ділянку.

Із зернових хлібів переселенці найбільше сіють пшеницю, овес, а потім жито, гречку то-що. Озимини сіють менше; пшеницю та жито найбільше також сіють на-весні, цеб-то, як ярові рослини. Гречка на Далекому Сході відіграє ролю рослини, що забезпечує поле од надто великого поширення бур'яну через те, що широке листя її, затінюючи молоді сходи цих бур'янів, губить її.

Переселенці, не витрачаючи особливо багато праці на обробіток землі, не угноюючи її, не оручи

її зайвий раз в-осени, намагаються використовувати природні багатства ґрунту, намагаються взяти од нього все, що можна, не вкладаючи значних капіталів та посиленої праці; такий обробіток землі зветься х и ж а ц ь к и м (екстенсивним). Трохи інакше виглядає справа з поранням врожаю. Косовиця на Приамур'ї відбувається в найдощовішу пору року, а через це пораять врожай яко-мога швидче, намагаючись скористатися з кожної хвилини сухого дня, з кожного проміння сонця, що рідко визирає з-за хмар. Через те селяни змушені купувати поральні машини і справді, на Приамур'ї жнивarki та косарки дуже поширені. Такий характер господарювання вже можна назвати почасти інтенсивним; селяни витрачають капітал з розрахунку, що видатки виправдають себе швидким та кращим поранням врожаю.

Поряд з таким способом господарювання, особливо у Владивостоцькій окрузі, китайці та корейці вживають особливої „г р я д к о в о ї“ с и с т е м и. Ця система обробітку землі сприяє кращим урожаям і рослині, коли садити її „грядками“, не так шкодить вільгість; їх садять правильними рядками на грядках, між якими проводять глибокі борозни, куди стікає зайва вода; грядки швидко висихають і рослини не вимокають.

Грядкова система звязана з культурою просапних рослин які кілька разів на протязі літа прополюють. В нашому краю просапні рослини—це кукурудза, картопля, біб, гаолян (гігантське просо) та інші. Просапуння борозни протягом літа дуже сприяє збіль-

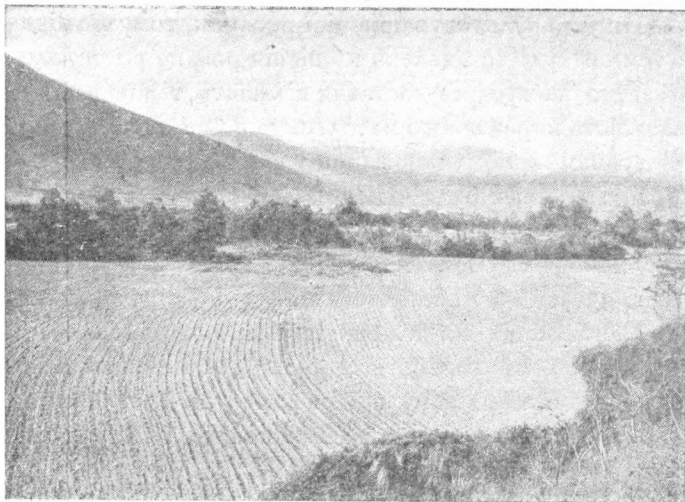
шенню врожаю через те, що бур'ян дуже поширений на Далекому Сході. При такому обробітку землі не однімають мінеральних речовин ґрунту од культурних рослин і крім цього земля краще розпушується. Грядкова культура вимагає великого вкладу праці на попередній обробіток та очистку поля від бур'яну; її треба назвати інтенсивною системою хліборобства. При такій системі затрачується більше праці, але за те й одержується кращих наслідків. Переселенці, не зважаючи на вигоду грядкової культури, все-ж не можуть одвикнути од старих способів обробляти поле і продовжують вживати їх, хоч часто вони й мало придатні в нашому краю.

Звичайні рослини корейських та китайських полів—це бобові, проса (чумиза, пайза, гаолян), кукурудза та риж; із європейських рослин корейці та китайці сіють овес, пшеницю і ще деякі.

Головна сприятлива умова для хліборобства в Далеко-Східньому Краю—це ціл инні, ще невикористані ґрунти та літнє тепло. Але є багато й негативних умов: важко буває виробити таєжну або болотяну ділянку під поле; на-весні часто буває обмаль дощів, не зважаючи на тумани, а це запашає сходи. Дуже велика вільгість улітку перешкоджає порати врожай і сприяє поширенню на рослинах грибків-паразитів. Із цих грибків „фазаріум рожевий“ отрує зерно і надає йому властивости так званого „п'яного хліба“. Ті, що вживають отруений хліб, хворіють на головні хвороби, недомогання, їх нудить. Часто полям дуже шкодять

польові миші, бурундуки, комахи, а повіді заносять їх камінням та мулом; велике лихо для них ще бур'яни та чагарники, яких дуже важко знищити.

Із окремих рослин, що їх обробляють в Краю китайці та корейці, треба окремо відзначити мак, риж та бобові.

М а л. 8. Грядкові поля у Владивостоцькій окрузі.

М а к в Усурійському Краю росте дуже добре; сік, що його видобувають з маку, може бути за добрий матеріал для дорогих ліків—опію та морфію, але до останнього часу сік з маку йшов виключно на виготовлення курильного опію, вживати який, як відомо, дуже шкідливо. З цих міркувань сіяти мак

заборонялось, але через дуже високу ціну на опій в Китаї, його культура надзвичайно вигідна і через це ця галузь хліборобства ще й досі таємно подекуди існує.

Дуже цікаво те, що у Владивостоцькій та частині в Хабаровській округах сіють риж. Своїм географічним положенням ці округи, здавалось би, не придатні для культивування цієї рослини, тому що ніде на земній кулі так далеко на північ риж не росте, але багатство на воду та достатня кількість тепла влітку і наявність корейського населення, що знайоме з цією культурою, зробили можливим сіяння рижу на просторі з півдня Приамур'я до Хабаровська. Насіння рижу сіють скороспіле, що своєю якістю не поступається перед сортами, що їх привозять з Японії, і дає врожай в Микольсько-Усурійському районі 30—40 центнерів з гектара. Перші досвідні посіви почали робити корейці в околицях Микольська 1917 року, а 1922 року під рижом було вже більше 13.110 гектарів і врожай був понад 16.380 тон. Початок цей дуже важливий, тому що в Приамур'ї дуже велика площа заболоченого простору, на якому, не висушивши його, зовсім не можна культивувати наші європейські хліби, але які на ділі були б придатні для болотяної рослини—рижу. Агрономи вважають, що, використавши болота та річні долини, урожай рижу в Усурійському Краю можна довести до 320.000 тон на рік, що відкриває великі перспективи в майбутньому для сіяння рижу в нашому Краю. Щоб сіяння рижу розвивалося, треба вживати

досконаліших способів обробляти рижові поля, тому що способи, яких прикладають зараз, дуже утруднюють роботи на цих полях; доводиться кілька разів на літо полоти риж, рухаючись по полю майже по коліно в воді. Переселенцям незвична ця важка і нездорова праця і поки-що на полях рижу працюють

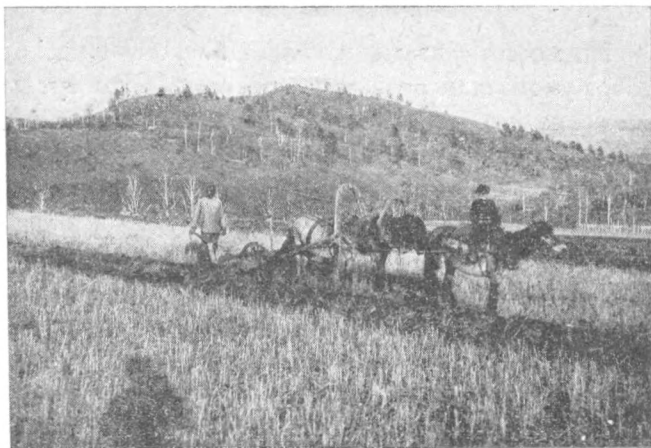
М а л. 9. Рижове поле в Усурійському Краю.

майже виключно корейці. Коли риж вистигне, воду спускають і порають риж вже так само, як і інші польові рослини на сухому полі. Попередні роботи для підготовки рижового поля коштують дуже дорого.

Треба покопати сітку рівчаків, обгородити поле невисоким валом з просвітами, що закриваються шлюзами; в міру потреби відкривають то одні, то другі шлюзи і регулюють рівень води на тій чи іншій ділянці рижового поля, щоб воно було вкрите водою на певний рівень. Часто доводиться споруджувати різні водокачки, щоб перегнати воду з нижчого рівня на вищий. Витрати на ці роботи не під силу окремим господарям, і провадять їх або державні організації або особливі меліораційні артілі. Багато вкладено праці на пристосування місцевости для полів рижу біля Микольська і зараз пристосовуються місцевості біля озера Ханки. В наслідок цього більше 218.000 гектарів болотистої та такої, що затоплюється, землі буде пристосовано для культивування важливої рослини, а водяну енергію буде використано для електрифікації.

Відзначімо ще раз культуру олійних бобів. У сусідній з нами Манджурії садіння бобів практикується широко, і манджурський селянин своїми достатками в значній мірі повинен завдячувати культурі бобів. Багато каже за те, що в Усурійському Краю вигідніше для хлібороба сіяти не харчові хліба—пшеницю та жито,—а саме—боби. Бобам не так шкодить вільгість нашого клімату, як деяким іншим рослинам; вони збагачують ґрунт азотом, дають добрий урожай і мають великий попит на світовому ринкові. Бобова олія—важливий продукт харчування китайців та корейців; її переробляють на інші види споживних товщів і в такому вигляді вона стала за

важливий продукт харчування малозаможних класів у Європі; вона йде на консервні фабрики й відіграє велику роль у техніці виготовлення фарб, стеарину, непромокальних парасолів та плащів, і в багатьох інших виробництвах. Із макухи, багатої на білкові речовини, виготовляють печіння та галети; макуха—дуже добрий також корм для худоби.

М а л. 10. Оранка в Амурській окрузі.

Дальший успіх хліборобства в Далекосхідному Краю зв'язаний з переходом хліборобства до так званої „манджурської сівозміни“ з заведенням грядкової культури, бобових, просяних і взагалі просапних та технічних рослин, як льон, коноплі то-що. Досвід корейських та китайських господарств в на-

шому Краю показує, що ці господарства з „манжурською сівозміною“ більше відповідають природним умовам і дають кращі врожаї, порівняно з полями переселенців, що продовжують вживати російських прийомів культивування рослин і сіють переважно пшеницю, жито та овес.

СКОТАРСТВО НА ДАЛЕКОМУ СХОДІ

Не можна сказати, щоб на Далекому Сході були добрі умови для розвитку скотарства. Сіно тут мало споживне і жорстке, весна пізня, а звідси час пасіння короткий, дощі та міріади комах („гну́с“) і вдень і вночі турбують худобу, зима довга та холодна, збільшує витрати на харчування худоби, вільгість вигонів викликає захоруння худоби на ноги. Табунного скотарства, як окремої галузи господарства, на Приамур'ї немає. Скотарство тут—заняття, що стоїть поряд із хліборобством

Породиста та поліпшеної породи рогата худоба є в різних місцях Амурської округи, але найбільше її в господарствах коло Благовіщенська та Владивостоку. У Владивостоцькій окрузі, особливо в її приморській частині, де сіножаття кращі, де нема „гну́су“, бо його одгонить вітер углиб країни, і добре забезпечений збут продуктів—скотарство в деяких місцях розвинулось, як окрема галузь господарства. З початку століття тут виникло кілька великих господарств, які не тільки випускали на місцевий ринок молочарські продукти, але і,

продаючи породистих корів та бугаїв, вплинули на поліпшення породи худоби в Краю. Деякі з цих господарств в нинішній час—радянські (радгоспи). У Владивостоцькій окрузі розводять різні породи худоби—холмогорську, голяндську й інші, але переважно вивезені з вогких місцевостей.

Крім згаданих уже негативних умов для скотарства, треба відзначити також дуже часті пошесні захворювання рогатої худоби й інших свійських тварин. Місцем, звідки йде пошесть, служать сусідні Манджурія та Монголія, звідки часто постачається в Далеко-Східній Край хвора худоба. В цих країнах нема ветеринарного догляду, і пошесть лютують там безупинно. Промислове маслоробство в Приамур'ї почало розвиватися 1910—11 років. Дальший розвиток маслоробства можливий, але це не зв'язано з поліпшенням кормів та пород худоби.

Порівняно з розведенням рогатої худоби, конярство в Амурській окрузі перебуває в кращих умовах. Селянський кінь тут кращий за коні селян інших частин Союзу. Найпоширеніші породи—це забайкальська, томська та манджурська; від схрещування цих коней з'явилася й місцева „амурська“ порода. У Владивостоцькій та Хабаровській округах селянський кінь своїми властивостями гірший за амурського коня. Кінських заводів, що випускали б на ринок доброго робочого коня, у Владивостоцькій окрузі нема, заводи-ж, що були тут, давали переважно коней рисистих пород, задовольняючи потреби армії та міського населення.

Вівчарство до 1917 року тут не дуже розвинулось. Вогкість, що спричиняється до захоруння коней на копити, гедзи та „гнус“ перешкоджають спробам запровадити цю галузь господарства. Пробували тут розводити овець монгольської породи, що живе в сухих місцях, але досвід був невдалий; для тонкорунних овець умови Краю зовсім непридатні; тільки хіба вівці із вогких місць, наприклад, англійські, могли-б тут акліматизуватись. А в тім треба відзначити, що за останні 5—7 років число овець все-ж зростає.

Для розвитку свинарства природні умови Приамур'я сприятливі. Найпоширеніші тут дві породи свиней. Спочатку козаки розводили свиней манджурської породи, близької до дикої свині; потім українці вивезли з України свині породи, поліпшеної кров'ю йоркширів та беркширів. Річні свині місцевої породи вагою дорівнюють чотирьом поросяттям української свині.

Оленярство найбільше поширилось у південній прибережній частині Владивостоцької округи і має дані для дальшого значного розвитку. Оленярство, як галузь господарства, на півдні Краю почало існувати тому літ сорок. Ще минулого століття майже було винищено плямистого оленя в дикому стані, що тільки і подибувався в Усурійському Краю, але потім в окремих господарствах на півдні Примор'я почали розводити цих оленів у напів-свійському стані. Оленярство—дуже вигідна галузь господарства, через те, що господар має великі

прибутки, продаючи зрізані з живого оленя роги— „панти“,—на які є великий попит у Китаї, як на ліки. „Панти“ з чільною кісткою, щеп-то з убитого оленя, коштують близько 500—600 карбованців за пару. Оленям також зрізують роги; це роблять тричотири рази за життя самця. Зрізані „панти“ коштують 50—100 карбованців. Щоб розводити оленів, треба мати велику, загороджену з усіх боків, ділянку, а через це найбільше їх розводять на островах або півостровах, де менше доводиться вкладати коштів на загороди та охорону од браконьєрів. Ризикуючи своїм життям, браконьєри намагаються вдертися за дорогими рогами в оленник під час так званої пантівки, щеп-то в час, коли починають рости роги, коли вони ще не затверділи і дуже цінні. Часто браконьєри гинуть від кулі охорони оленника.

Дуже красиву картину являє собою табун оленів, іноді голів на 500 і більше, коли тварини на згук звичного для них гонгу, збираються на годівлю. Роги самці скидають зимою щороку і навесні у них з'являються нові, при чому щороку на них наростає по одному відростку.

Оленярі розробили такий спосіб оперувати зрізування рогів. Для цього будують невеличку повітку, розміром на одну тварину, з підлогою, що провалюється. До цієї повіточки загоняють самця з молодими рогами (пантами), після чого підлога провалюється і тварина звисає своїми боками на перекладинах так, що ноги їй не торкаються ґрунту

і вона стає безпомічна. Операторові неважко після цього зрізати пилкою роги з голови, що її при-держує його помічник.

На продаж іде також оленьче м'ясо та їхні шкури. Найбільші оленники націоналізовано і передано радгоспам. В деяких із них нараховується близько 800 голів оленів.

В Зейській та Миколаївській округах розводять північних оленів, а в Миколаївській, на Сахаліні та особливо на Камчатці—їздових собак.

ІНШІ ЗАНЯТТЯ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ДАЛЕКОГО СХОДУ

Як і по інших місцях СРСР селянству доводиться, крім хліборобства та скотарства, шукати засобів до життя ще і в інших підходящих заняттях. Мешканці Далекого Сходу, особливо в тих місцях, де поле не прохарчовує їхніх сімей, займаються різними побічними промислами: кустарними, рибальством, лісництвом, гірничим, ідуть на строкові роботи до міста, на станції, до пристаней то-що.

Дуже багато в Усурійському Краю також пасічникує; а деякі селяни розводять ягідні кущі та овочеві дерева. Китайці мають великі городи і з успіхом вирощують городину, постачаючи нею міське населення.

Відомо, як люблять українці „садок коло хати“, але важко їм на „новій батьківщині“ обзавестися овочевими деревами, що нагадували-б їм сади рідної України,

Ґрунт схилу невисоких сопок досить придатний для культивування овочевих дерев, кліматичні-ж умови для цих дерев несприятливі і небагато з пород може пристосуватися до місцевих умов. Європейські породи яблунь, груш та вишень звичайно, гинуть тут, через те, що молоді паростки опалює весняне сонце, а коріння ще перебуває в мерзлій землі; дерева від морозів, звичайно, не гинуть.

Для успіху садівництва потрібні ще великі зусилля та досвідне садіння; ще мало вирощено пород овочевих дерев, що цілком акліматизувались у Краю. Ягідне садівництво (малина, агрус, суниці то-що) дуже розвинулося в околицях Владивостоку, хоч що до смаку, то ягоди ці—гірші за українські.

Що до бджільництва, то Усурійський Край посідає видатне місце в СРСР. Є господарства, що виключно займаються бджільництвом. Довгочасний період збору меду, достатність квітів трав та кущів сприяють розвиткові бджільництва. Бувають роки, коли вулик дає за літо близько 100 кілограмів меду та воску. Прибутки населення колишньої Приморської губернії від бджільництва досягали 1.000.000 карбованців. Усурійський мед дуже добрий що до якості.

Які-ж наслідки сільського господарювання трьох округ Далєко-Східнього Краю, в якому нараховується 125.000 сільських господарств із населенням обох статей, різного віку й рас в 700.000 чоловіка?

На це питання ми повинні відповісти, що, на жаль, місцеве господарство не має змоги поки-що

прохарчувати продуктами своєї праці населення міста і навіть усе сільське населення Далеко-Східного Краю, і, як і колись, і тепер що-року довозять із за кордону пшеницю, борошно, м'ясо, худобу, яйця, овочі, свійську птицю та інші сільсько-господарські продукти. Довозять ці продукти найбільш із сусідньої Манджурії, через те, що довіз зерна з портів Чорного моря морем, чи залізницею із Західного Сибіру, коштує дуже дорого, російську пшеницю до Краю привозять тільки в невеликій кількості...

А в тім Амурська округа дає так багато зерна, що його цілком вистачає для людей та свійських тварин округи і лишки вивозиться навіть до інших округ, але Хабаровська та Владивостоцька округи споживають усе, що виробляють сами, і, крім того, ще й купують хліб за кордоном. Приамур'я платить за довізний хліб що-року 5-6-7, а то й більше, мільйонів карбованців; закордонні м'ясні та інші продукти також коштують населенню мільйонів тричотири.

Не зважаючи на дуже велику площину округ землі, приведеної до культурного стану, в Далеко-Східному Краю теж мало. Якщо ми порівняємо розміри посівів України з розмірами посівів на Далекому Сході, то це особливо нас вразить. На Україні 0,75 площини країни вже розорано, у Владивостоцькій-же округі—тільки 0,04, в Амурській—менше 0,03, а в Хабаровській—тільки 0,002 її території приведено до культурного стану. Таким чином під посівами перебуває дуже невелика частина території

округ, а якщо візьмемо на увагу, що з цієї площини посівів багато землі ще „відпочиває“, то виявиться, що із 100 гектарів округи хіба тільки 1—2 зайняті під поля, а решта простору округ перебуває або в „заліжах“, або в дикому стані під горами, лісами, болотами та річними заливними долинами.

ГІРНИЧА ПРОМИСЛОВІСТЬ В АМУРСЬКІЙ ТА ВЛАДИВОСТОЦЬКІЙ ОКРУГАХ

Хліборобський район Амурської округи із заходу, півночі, та сходу оточують гори багаті на золото. Пароплави із Благовіщенська йдуть угору по Зеї та її притоках на 600—700 кілометрів і перевозять промисловців та вантажі в золотonosні райони. Трохи на пароплаві по Зеї та її притоці Селемджи, трохи на човнах або в'ючним порядком, а потім пішки промисловці заходять далеко на північ Амурської та Зейської округ, де є багато золотих розсипищ. До другого золотonosного району—Буреїнського—можна потрапити частково проїжджаючи на невеликих пароплавчиках по Буреї, а потім на човнах, верхи на конях чи оленях або пішки. Найприступніші розсипища в горах Малого Хінгану лежать недалеко від Амуру.

Дорого та й важко завозити в цілком бездорожню тайгу великі машини; небагато було і раніш великих підприємств в Амурському Краю, а тепер їх стало ще менше, і для Амурської золотої промисловости найбільше звичні—це середні і, навіть,

маленькі підприємства з дешевими, нескладними машинами та приладдям для промивання золота. Значну частину золота, що його видобувають у Краю, одержують, промиваючи пісок на ручних лотках, так звані „старателі“.

Своєрідне життя починається в тайзі влітку. Разом із золотопромисловцями на розсипища йдуть і купці з товарами. Вони, одержавши від державних установ право на розробку розсипища, збивають инбар на заоренованій ділянці землі і відкривають у ньому торгівлю. Чекати на покупців доводиться недовго. До торговця з'являються золотопромисловці і складають із власником инбару такий договір: инбарник дозволяє їм на заоренованій ділянці промивати піски яким завгодно способом і де кому заманеться, а старателі повинні за це купувати все потрібне їм у його крамниці-инбарі. Грошей у тайзі, звичайно, не буває і торгівля провадиться обміном на добуте золото. Золотий метал швидко з капшука старателя переходить до кешені купця инбарника; ніщо так цьому не сприяє, як спирт та горілка, що її дуже багато постачається на розсипища в особливих бляшанках. Чи треба говорити про те, що ціна на горілку в далекій тайзі підвищується в 10 і більше разів? Такий спосіб добувати золото не тільки родить у міняльній торгівлі всяке шахрайство та обдурювання, але й шкодить народньому господарству Республіки. Не дарма таких одинаків - розсипників тут звать „хижаками“. Вони, як хижаки, накидаються на природні багатства,

КАРТА ДАЛЕКОГО СХОДУ

МАСШТАБ 100 100 200 300 400 500 КИЛОМЕТРІВ

ВІД ПУЛКОВА

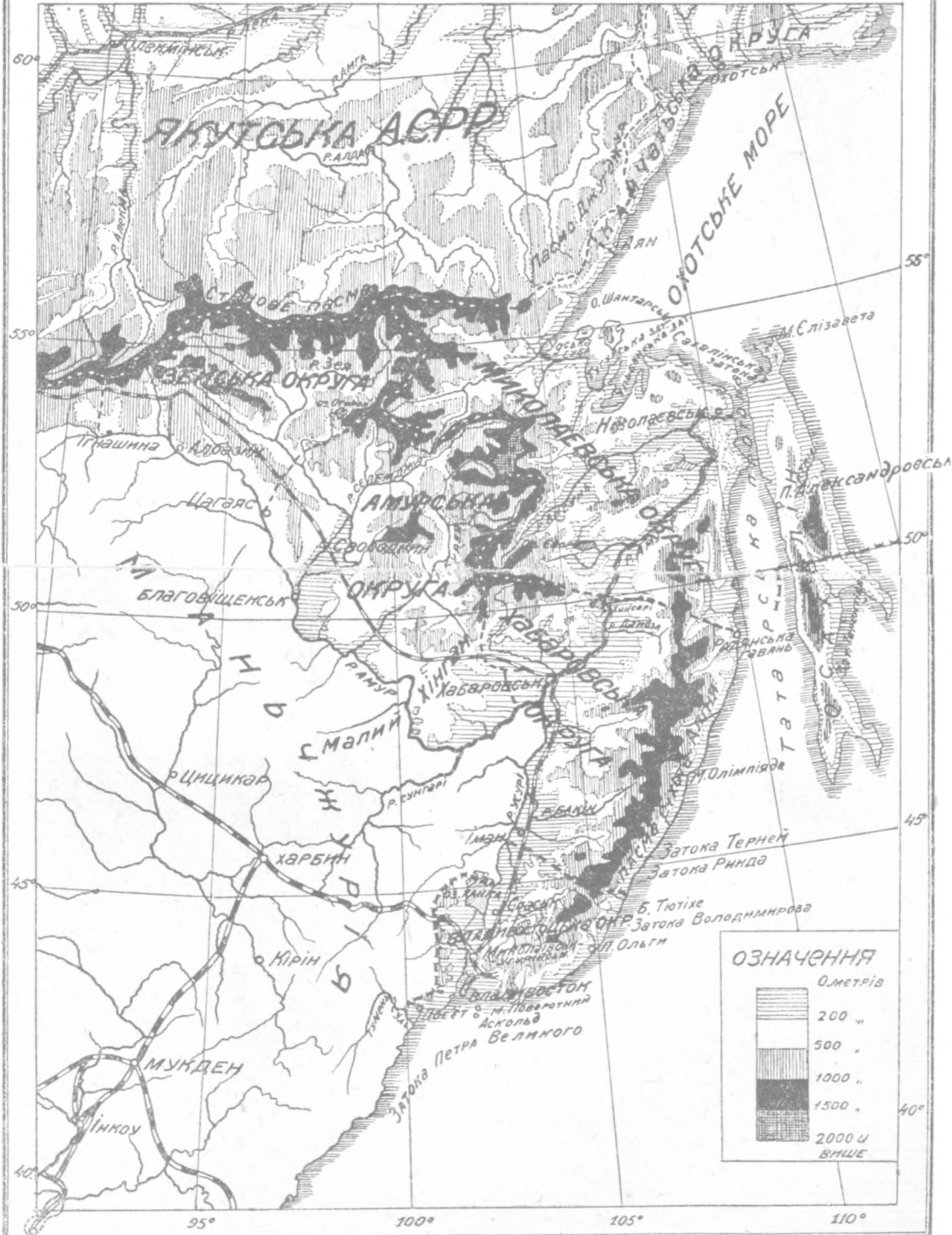
95°

100

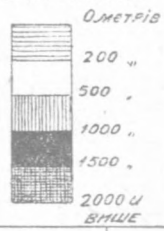
105°

110°

115°

ОЗНАЧЕННЯ

95°

100°

105°

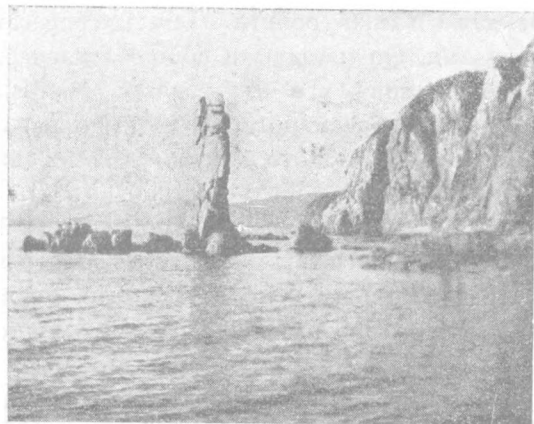
110°

дбаючи про те, щоб найпростішим способом видобути будь-скільки золота; розкопають розсипище, перевернуть ґрунт без жодного плану і настільки зіпсують місцевість, що потім великому підприємству з машинами—екскаваторами або драгами, що своїми черпаками промивають мільйони пудів землі—на такій ділянці дуже важко робити. Там, де драгами та екскаваторами, що нагадують собою землечерпалки, які напевно кожний, хто біля великої річки живе чи жив, багато разів бачив, можна видобути правильними роботами майже все золото з пісків, „хижаки“ видобувають тільки мізерну його частину (2-5%). Невигідні для держави „хижацькі“ роботи ще й тим, що, видобуваючи його таким способом, золото в значній мірі йде за кордон і не попадає до державних лабораторій, а, значить, не йде на нашу монетарню.

Коли золото перебуває не в річних м'яких породах, а в кварцових жилах гранітних скель, тоді доводиться видобувати його складнішими способами. Годинах в трьох їзди од Владивостоку морським пароплавом стоїть скелистий красивий острів А с к о л ь д. Капітани пароплавів, що йдуть до Владивостоку з Японського моря, ще кілометрів за 50-60 бачать огонь його маяка, а туманної погоди кілометрів за 20-30 чують його пронизливу сирену і по цьому визнають, як найти вхід до протоки Босфор Східній, через яку і проводять судно в наш Далеко-Східній порт.

Острів Аскольд відомий також, як родовище р у д н о г о з о л о т а, цеб-то такого, що знахо-

диться в кварці. Щоб видобути цей кварц, копають шахти на зразок тих, що їх можна бачити на кам'яно-вугільних руднях, але йдуть ці шахти під землею не такими правильними коридорами. Кам'яне вугілля звичайно лежить правильними шарами, чи

М а л. 1 . Скелі чудернацької форми, так званий „кекур“, на одному з островів коло Владивостока.

товщами і вздовж цих шарів і проводять довгі підземні коридори. Інакше розташовані в скелях кварцові жили; вони утворилися колись-то в тріщинах гранітних масивів під час їхнього застигання; утворювались вони, звичайно, без особливого порядку і через це їхні кварцові жили, що виповнили ці тріщини, звичайно, викривлені, вигнуті, то товщі, то

зовсім стають тоненькими і зникають. Через це і підземні ходи, які риють так, щоб увесь час іти біля золотоносної жили і поступово розробляти її, також викривлені та заплутані. В такій рудні набагато легше заблудитися, ніж в кам'яно-вугільній. Вся гора порізана ходами і має багато паш, тоді як в кам'яновугільній рудні шахта має, звичайно, тільки один чи два входи. Кварц потім розмелюють на пісок і з цього піску хемічним способом видобувають вже дорогоцінний метал. Крім Амурської та Владивостоцької (острів Аскольд) округ, дуже багато золота є ще і на Забайкаллі, в Зейській та Миколаївській округах. В роки перед війною на Далекому Сході видобувалося до 25 тон золота що становило майже половину всього золота, що видобувалося в ті часи на терені колишньої Росії.

Кам'яне вугілля на Далекому Сході є в багатьох місцях, але найбільше видобувають його в двох районах,—на Сахаліні, де видобувають вугілля японські фірми, і в районі Владивостоку. На великому просторі од Манджурського кордону біля того місця, де перетинає його залізниця, що йде з Манджурії на Владивосток, і ще далі на Схід, до найбільшої в Краю рудні біля річки Сучана, лежать шари чорного та бурого вугілля. Його видобувають в дуже багатьох місцях. До війни тут працювало понад 20 копалень.

Кілометрах в 30 од Владивостоку шари вугілля підходять під море і в деяких місцях працюють навіть під морським дном. Цікаво збудована залізниця,

що нею вивозять сучанське вугілля. Місцевість тут дуже гориста і, щоб провести залізницю, доводилося піднімати її на ряд високих перевалів. Не скрізь можна було прокласти залізницю звичайного типу і, через це, треба було робити канатну та повітряну путь. Спочатку версти три вугілля йде повітряною залізницею, вагонетки якої біжать по високо перекинутих через балки та западини ливах, і потім вугілля, перевантажене в другі вагонетки, везуть невеликі паровози, а на перевали піднімається сталевими ливами. Видобування вугілля на краєвих руднях може значно збільшитись і тоді рудні, задовольнивши місцеві потреби, можуть дати вугілля і для вивозу за кордон. Тепер в Краю працює чотири державних копальні.

Є ще одна рудня в Краю, про яку часто пишуть і в газетах,—це рудня Тетюхи, на березі Японського моря, де чужеземні концесіонери видобувають цинк, мідь, оливу, та сребро. Треба сказати, що цинкова руда дуже рідко подибується в надрах СРСР і Тетюхинська рудня поки-що у нас єдина, в якій видобувається цинк.

Якби ми відвели досить уваги і Забайкаллю, нам довелось-б дуже багато говорити про його руди, про його мінеральні джерела дуже високої цінності для хворих, про його дорогоцінні самоцвіти, але ми умовились в нашому короткому опису торкатись тільки трьох хліборобських округ Далеко-Східнього Краю, а через це і не будемо зупинятися на цьому; не будемо також описувати і нафтового та кам'яно-

вугільного багатства Сахаліну, що його заорендувала нам на 45 років Японія.

Нарешті, скажемо, що наші хлібороби українці тільки в деяких випадках беруть участь в гірничих роботах, і на Далекому Сході вони залишаються вірні своєму старому хліборобству.

ЛІСОВИЙ ПРОМИСЕЛ В ХАБАРОВСЬКІЙ ТА ВЛАДИВОСТОЦЬКІЙ ОКРУГАХ

На Далекому Сході існує дрібний лісовий промисел та велика лісова промисловість. Переселенці рубають ліс поблизу сел, пилять його на дрова або будівельний матеріал і постачають на пристані у виселки та міста. Великі підприємства, як трест Дальліс, приватні та чужоземні (японські) фірми заготовляють колоди в заоренованих лісових ділянках, доставляють їх у Владивосток та інші морські порти і відти відправляють за кордон. Менша частина заготовленого великими підприємцями лісу йде на тартаки, переробляється на колоди, дошки, фанеру і в такому вигляді йде за кордон та, частково, на місцевий ринок.

Площина лісу на Далекому Сході дуже велика: більше половини Владивостоцької та Амурської округ (5% та 55%) і більше трьох четвертин Хабаровської (79)% вкриті лісами. Звичайно, є ліси кращі й гірші; є ліси біля таких річок, по яких можна сплавляти колоди і, навіть, плоти, але є ліси далеко від річок і тоді доставити зрубану колоду

до моря або залізниці, тоді як немає в тайзі дороги, ніяк неможливо. Не треба забувати, що ліс росте на горах, часто дуже крутих, а через це вивозить колоди з тайги дуже важко і можна робити це тільки зимою, коли сніг зрівняє ґрунт, вкриє каміння, корчі та буреломи і легше йдуть сани з колодами.

Як тільки замерзнуть річки і встановиться санна путь, в глуху тайгу лісопромислові фірми направляють валки в десятки, а то й сотні підвід з харчами для лісопромисловців, з овсом та сіном для їхніх коней. За 100—200 і більше кілометрів од культурних міст, в одведеній державою ділянці, збивають бараки під контори, склади харчів, житло для службовців та лісопромисловців, що, заздалегідь підрядившись з саньми, також направляються в тайгу. Три—чотири зимових місяців працюють, як кажуть, „на лісових заготівлях“. Вибирають величезні кедри, на один—два обхвати, спилують їх і потім підвозять до річки, на березі якої, за зиму, таким чином, утворюється цілий лісовий склад. Не всяке дерево, навіть якщо воно росле і здорове, варто рубати; тут завжди варто пам'ятати відоме прислів'я „за морем вовк три гроші, та копа перевозу“. Зрубати кедр можна швидко, а щоб підвести його до річки іноді доводиться провозитися день, а то й два. А що вартий в такій глушині робітник з конем? Що варто прохарчувати його з конем? Адже-ж без вівса коні не тягатимуть важких колод... От і виходить, що лісу багато, а використати можна тільки ті дерева, що ростуть найдалі в 2—3 кілометрах

від сплавної річки або доброї дороги. Тільки збудувавши залізницю і взагалі дороги, можна значно збільшити добування лісу.

На заготівлях українці працюють рідко, туди йдуть переселенці, що прибули із північних В'ятської, Пермської та інш. губернь. Вони з дитинства у себе ще дома звикли до лісової роботи; так і уявляеш їх у лісі, на лижвах, з сокирою за поясом; наш-же українець і не любить похмурої тайги і не так досвідчений в лісових промислах; хіба подекуди на залізничній станції він підрядиться вантажити колодами та дошками вагони.

Але ось настає весна, тоне сніг, пішли річки і зведені на річку колоди попливли з Усурійської тайги, із западин Сихота-Аліня на ринки Японії, Китаю, і ще далі—Австралії або навіть Лондону.

Дуже тяжка і небезпечна праця — сплавити колоди по наших гірських вередливих річках. Хто малюватиме в своїй уяві картину (як він може не раз милувався, сидючи на березі Дніпра), як спокійно й поволі спускаються великі плоти один за одним, як вони направляються в прохід під мостами і дають дорогу пароплавам та баржам,—той буде дуже далекий од правильної уяви про сплав лісу на Далекому Сході... Треба сказати, що взагалі кедрові колоди навіть, звичайно, і не в'яжуть в плоті, тут сплав, як його звуть,—„дикий сплав“. Колоди при „дикому“ сплаві пливуть не в плотах, а з місця лісових заготівель пускають їх пливсти по одинці, а потім, частково пливучи на човнах, частково-ж, ідучи пішки по

березі річки, люди баграми відштовхують ті колоди, що течія прибиває їх до берега. Доводиться стежити, щоб колоди пливли головною течією, не заходили-б в протоки та рукави річки, не застрявали де-небудь в ковбаннях та водоворотках. Багато збитків робить лісопромисловцям повідь, якщо вона трапиться під час сплаву. Річка швидко виходить з берегів і розносить колоди в різні сторони, а раз колоди винесено з річища річки, вони, звичайно, застряють між корчів та дерев і потім, як спаде вода, лежать на островах та берегах. Зштовхнути їх після цього в річку часто вже неможливо. Буває, що така повідь наробить багато шкоди і з усієї партії колод на місце призначення доходить тільки незначна їх частина, а решту, бурхлива річка розкидає так, що й не найдеш.

На тім місці, де колоди треба витягти на берег на тартак або, щоб навантажити на вагони-платформи, річку перегороджують рядом колод, звязаних між собою залізними ланцюгами. Підпливаючи до цієї перегороди, колоди зупиняються і їх баграми підводять до „лісотасу“. Якщо колоди сплавляють до моря і їх треба вантажити на пароплав, то перегороди із зв'язаних ланцюгами колод роблять в гирлі річки і, коли набереться досить колод, їх оточують з усіх боків таким же ланцюгом зв'язаних колод і увесь цей, так званий „кошиль“, з колодами поволі підтягують катером до борта пароплаву.

А в тім іноді для сплаву колод роблять невеликі плоти, але ця робота також дуже небезпечна і не

кожний рік буває так сприятливий, щоб артіль плотників закінчила свою роботу, не втративши одного або кількох своїх товаришів. Особливо небезпечно проводити плоти порожистими місцями з бислою течією, а також під час поводи.

Величезні запаси лісу та невичерпний лісовий ринок сходу Азії сприяють розвитку нашої лісової промисловости. 1924 року, наприклад, вивезено за кордон велику партію лісових матеріалів в 651.000 кубічних метрів.

Головні речі вивозу — це кедрові колоди, осикові бруси на сірники, кедрові бруси та пиляний матеріал, дубові, ясинові та інші рудникові стойки і фанера... Але тут треба відзначити, що найбільше за кордон ми вивозимо сировини, що менше вигідно для народнього господарства, аніж вивіз вже розпиленого або частково обробленого лісового матеріалу. Якби ми вивозили, наприклад, розпиляний ліс для яких-небудь ящиків, то у нас працювали-б тартаки, робітники одержували-б за це платню, а вивозячи в Японію цілі колоди, всі ці заробітки одержують японські лісопромислові заводи.

Головні покупці нашого лісу—Японія та Китай. До Європи вивозився тільки бездоганний матеріал, відпуск якого нашим заводам поки-що незначний.

Треба відзначити хижацький характер нашої лісової промисловости. Правильного лісового господарства у нас не провадиться. Немає у нас і лісохемічної промисловости; наприклад, в Краю і, навіть, в Сибіру немає жодного заводу, що виготовляв-би

деревинну масу для паперового виробництва, а це було б дуже корисно, ми використовували б малоцінну деревину тонких вітів, що залишаються неприбраними в тайзі, де вони гніють, засмічуючи ліс та сприяючи розповсюдженню жуків-короїдів. В південній половині острова Сахаліну, що належить японцям, вони збудували вже більше десяти таких заводів.

МОРСЬКІ ПРОМИСЛИ НА БЕРЕГАХ ВЛАДИВОСТОЦЬКОЇ ОКРУГИ (В ЗАТОЦІ ПЕТРА ВЕЛИКОГО)

Головні і найбагатші рибні промисли Далеко-Східнього Краю розташовуються на берегах Камчатки та в гирлі Амура. Більшість рибниць та консервних заводів належить японцям, що мають право нарівні з руськими товариствами та приватними промисловцями одержувати в оренду від держави рибальницькі ділянки. Пійману рибу вивозиться переважно в Японію, менша-ж частина ловів іде на Сибір та в Європейську Росію.

Морські промисли в затоці Петра Великого, хоч і не так прибуткові, як камчатські, але зате досить різноманітні; продукти цих промислів йдуть переважно на місцевий ринок і їх вивозиться в Китай та почасти в Японію. Ці промисли тривають цілий рік: ранньою весною, коли йдуть оселедці, на берегах Владивостоцької округи ловлять понад 120.000.000 штук цієї риби, вслід за цим почина-

ються крабові лови, на зміну яким ідуть лови трепангів (голотурій), потім лови скумбрії, літньої кети, тріски, збирання морської „капусти“ (водорості лямінарії), лови устриць і інших молюсків; у серпні та вересні ловиться осіння кета; цілий рік ловлять камбалу, навагу, корюшку, красноперку й іншу рибу, що її дуже багато надходить на владивостоцький базар.

Великих підприємств в цьому районі мало і найбільше займаються морськими промислами та ловами дрібні підприємства та артілі переселенців, корейців та китайців.

Засолюється оселедців небагато; частина пійманих оселедців іде свіжою в продаж,— в такому стані вивозиться в Корею та Японію, але дуже багато пійманої риби йде на виготовлення угноєння т р а н у. Угноєння вивозиться в Японію, де ним угноють рижові поля та плантації тутового дерева (шовковиця), а трин іде на технічні потреби.

Найбагатшим на оселедці місцем у морях Далекого Сходу вважають береги острова С а х а л і н а. Якщо тоді, коли йде риба, коли оселедці збираються величезними зграями і йде близько берега та зніметься буря (шторм), хвилі викидають рибу на берег і утворюють величезні довгі насипи з їхніх тіл.

К р а б о в и й промисел в затоці Петра Великого має велике значіння і може давати до 100.000 ящиків коробок смачних консервів. Так званий Камчатський великий краб водиться в морях Великого

океану і зовсім немає його коло берегів Європи. Це дуже великий короткохвостий рак з восьми довгими та двома короткими ногами. Їсти можна м'ясо його довгих ніг, які бувають завдовжки півметра і більше. Ловлять крабів великоочковим неводом, якого спускають на дно тих бухт, де водяться ці ракоподібні; краби лазять по дну і через те, що їхнє тіло та ноги вкриті багатьма шипами та відростками, вони легко заплутуються в цей невід і потім їх легко витягти на поверхню. Де-хто не може їсти крабів і хворіє від цього; особливо не рекомендується їх їсти тоді, як вони линяють, скидаючи свою шкіру. З цього приводу існує курйозне правило: крабів можна без шкоди їсти в ті місяці, в назвах яких російською мовою є буква „р“ (I-IV і IX-XII) і не радиться їсти в місяці, в назвах яких немає букви „р“ (V-VIII).

Т р е п а н г и або, як їх неправильно називають, морські черв'яки справді мають товсте, чорне, червоподібне тіло і в околицях Владивостоку їх водиться дуже багато. Бухта Золотий Ріг здавна славилась своїми трепанговими ловами і до того часу, поки її почали називати справжнім іменем, вона звалася по-китайському „Трепангова бухта“. Тіло трепангів нагадує гуму і не смачне. Їх розчиняють і варять в казанах, а потім сушать. Із 100 штук трепангів виходить 2—2½ кілограми сухого продукту, що йде на продаж і якого вивозять в Китай; трепангів їдять багаті китайці, поварі яких виготовляють трепангів під різними соусами, що надають цій страві

той чи інший смак. На-весні та в-осени у водах, що обмивають півострів Муравйова-Амурського та ближні острови, можна бачити баржі з водолазами—трепангниками; у водолазному вбранні промисловці спускаються на дно бухт і там відшуковують трепангів.

Береги Владивостоцької округи здавна відомі в Китаї, як місцевість, що в великій кількості постачає ще й другий харчовий, влюблений китайцями, продукт—водорость із сім'ї лямінарій, так звану, „морську капусту“. Хаші цієї водорості тягнуться вздовж наших берегів, серед яких і збирають „морську капусту“ китайці, корейці, а останніми часами зрідка і переселенці. Взагалі треба сказати, що водорость ця—дуже цікава рослина. Тропічні види цієї сім'ї належать до найбільших, вірніше до найдовших рослин у світі і доходять двох і, навіть, трьох сотень метрів завдовжки. Коло наших берегів часто трапляються екземпляри завдовжки 14—16 метрів. Одним кінцем лямінарії приростають до підводного каміння, а другий плаває на поверхні. Добувати „морську капусту“ не важко; збиральники її з особливими довгими вилами роз'їжджають у човні і відривають водорость од каміння; потім її сушать на березі, згортають у стислі в'язки і так відправляють до Китаю. Потроху „морську капусту“ починають вживати і переселенці. Справді, цю споживну та дуже корисну рослину можна використати найрізноманітнішими способами. Із неї можна виготовляти салату та гарнір до м'ясних страв, її кладуть

у борщ і з неї-ж варять варення, пастилу та мармелад, роблять печіння і багато різних страв китайської кухні. Лікарі рекомендують споживати „морську капусту“ і приймати її, як ліки, що мають в собі значну дозу йоду. Відомо, що йодисті препарати приймають літні люди з тим, щоб попередити передчасну старість, що її викликає артеріо-склероз або відклади вапни—на стінках наших жил. І, нарешті, з морської капусти можна видобувати і чистий йод. Таких йодних заводів багато на берегах Японії, але в Усурійському Краї їх поки-що немає.

Можливо, що недалекий той час, коли „морську капусту“ вимагатимуть і ринки Європи, і тоді природньо виникне питання про добування з дикого виду цієї рослини культурних її сортів з такими властивостями, які зроблять її споживнішою і ще багатшою на йод та смачнішою. Тоді прибережна смуга Усурійського Краю обернеться на своєрідні культурні підводні городи цієї оригінальної „городини“.

Велике значіння мають також для харчування корейців та китайців молюски, що в великій кількості водяться біля наших берегів. Ми скажемо кілька слів про промисел не найбільш звичайних та дешевих молюсків—устриць, мактр і мідій,—а про лови дорогшого м'якотілого — пектина або гребінця, що жареним подається і в європейських ресторанах. Цікаво, що лови гребінців—спеціальність тільки корейських дівчат; заміжні корейки та чоловіки цього не роблять. Гребінці, звичайно,

водяться на глибині 6—12 метрів і добути їх з дна може тільки добрий нирець та плавець. Кореянок з дитинства навчають цьому промислу і особливо досвідчені з них доходять такого мистецтва, що впунають на глибину 12 метрів і дістають з дна цих молюсків. Спеціалістки ловити гребінців утворюють особливі артілі. Загальна картина цього промислу така: поволі пливе невелика шаланда, а за нею душ десять жінок-плавців, біля кожної з них пливе бляшанка з поплавком; в цю бляшанку вони складають улов. Часами плавці вилазять на шаланду і гріються на ній; так вони працюють з перервами цілий день.

Головне морське багатство Японського, Охотського та Берингового морів—це звичайно лососе в а р и б а—кета, горбуша, сема, кижучь, чавича, красна й інші. Способи ловити лососевих полягають в тому, що в певний час інстинкт розмноження тягне рибу якраз в ту річку, з якої 3—4 роки тому, вона маленькою вийшла на морський простір; вона росла і харчувалася в морі, а коли-ж прийшов час подбати про нащадків, направились до рідних берегів. Подібно до того, як птахи, повертаючись з теплих країн, скеровані інстинктом, знаходять не тільки рідну місцевість, а й рідне дерево з рідним гніздом, лососеві знаходять не тільки річку, з якої вони вийшли в море, а й ті притоки та рівчаки, де вони з'явилися на світ.

Ось цієї-то особливості інстинкту лососів і користується людина-рибалка, загороджуючи рибі своїми

снастями путь на її батьківщину, куди вона невтримно прагне; лососеві подужують шлях вгору по річках на багато сотень кілометрів, перебираючись іноді, навіть через пороги та невеликі водоспади; зустрівши перешкоду на своїй путі, вони назад не вертаються, а всяко намагаються перемогти її і просунутися вперед.

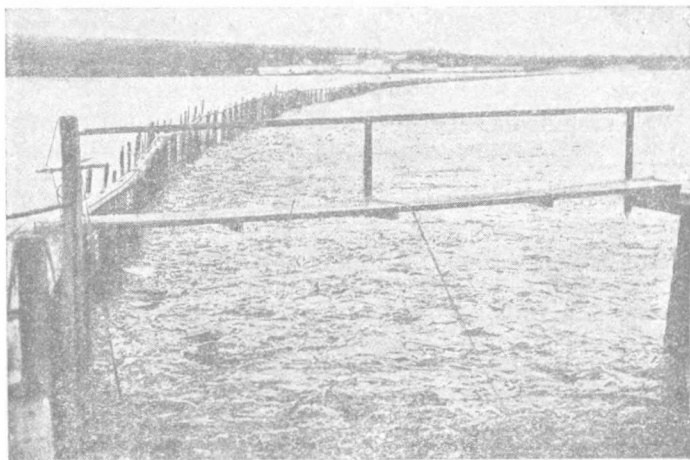
На Далекому Сході вживають двох способів ловити лососевих морських ставних неводів та заїздів в низинах річок.

Ставний невід ставиться на поплавках та якорях в морі біля гирла річки, якою має йти риба. Лососеві йдуть незмінно з року в рік одними й тими-ж шляхами, а через це рибалки знають як і де краще розкинути невід. Іноді риба йде короткий час, 2—3—4 дні, а то й кілька годин, але трапляється йтак, що вона йде так сильно, що рибалки не скрізь мають змогу використати спійману рибу.

Заїздок ставиться для того, щоб загородити риби шлях вгору по течії і являє собою ряд колків або паль, вбитих в річне дно поперек річки, до яких прибивається особливі щити з лози. Зустрінувши перешкоду, лососеві не вертаються назад, а відшукавши прохід в гору по течії і, торкаючись об заїздок, ідуть вздовж його й обов'язково попадають в сітку, поставлену на шляху їхнього руху в певній частині заїздки, що зветься „спосіб“. Таке збудовання заїздки робить лови дуже успішними: коли риба йде добре, 20—30 робітників можуть наловити кілька десятків тисяч великої риби¹.

¹ Літня кета важить 2—3 кілограми, а осіння—4—5 кілограмів.

Ми не будемо докладно зупинятися на описуванні промислів лососевих, тому що головні райони цих промислів знаходяться по-за Владивостоцькою округою і в цій окрузі їх ловлять порівняно мало.

М а л. 12. Заїздок біля Николаївська на Амурі, коли йде кета.

Через свої біологічні властивості, лососеві легко вилловлюються, і в деяких країнах вже зникли. Але з другого боку, упевнення в тому, що вийшла з даної річки малька кети через 3—4—5 років вернеться назад, полегшує штучний розплід риби. Тепер вже існує в Краю 3—4 риборозводних заводи. Успішне розведення лососевих в Америці дозволяє сподіватися, що, вклавши певні кошти

на розведення риби, і в нашому Краю можна підтримати запаси лососевих в річках, не зважаючи на щорічне виловлювання їх в дуже великій кількості. Заходів до збільшення кількості лососевих вживається і в нас.

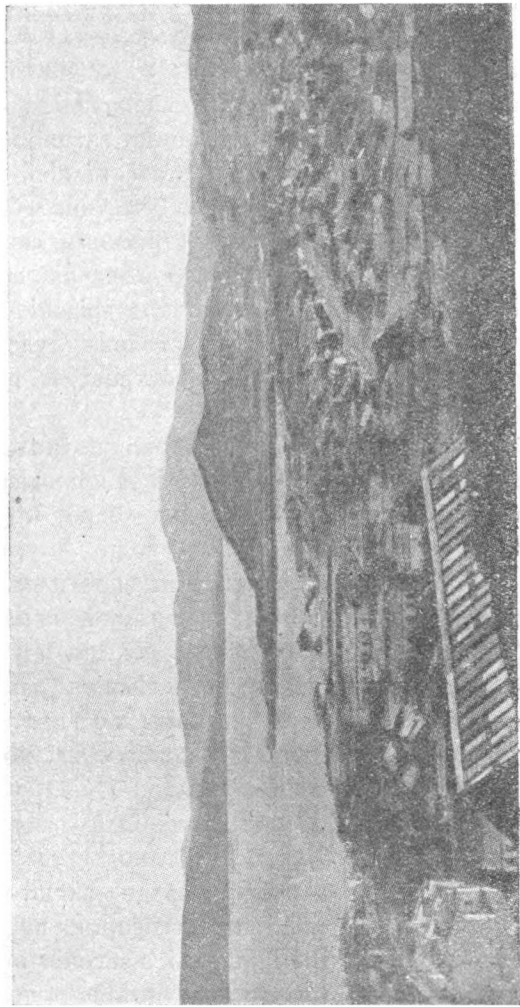
ВЛАДИВОСТОК

Головний адміністративний краєвий центр—це місто Хабаровськ, через те, що в ньому зосереджено вищі краєві радянські та господарські органи й установи, але у всьому іншому першість серед міст Далеко-Східнього Краю належить В л а д и в о с т о к о в і.

Це—головний торговельний та промисловий центр, найбагатший на культурні установи, найкраще впорядковане та найбільше залюднене місто радянського Далекого Сходу. В ньому живе 105.000 чоловіка. Це єдине на всю Сибір місто, в якому є трамвай. Це—окружне місто, в ньому—головна на Далекому Сході митниця, і великий добре устаткований комерційний порт. Це кінцева станція найбільшої транс-континентної Європейсько-Азійської залізниці, що з'єднує береги Атлантийського океану з берегами Великого океану.

До південного берега Усурійського Краю підходить ряд пасмів Сихота-Аліня. Одно з цих пасом далеко вдається в море, утворюючи півострів Муравйова-Амурського, острів Руських

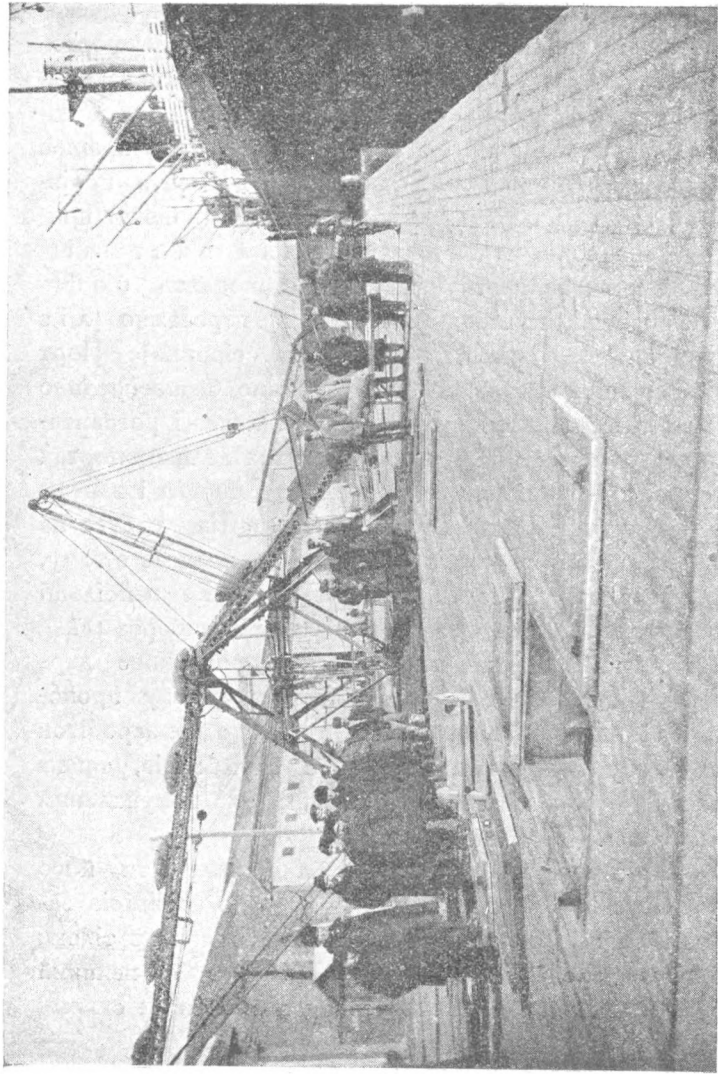

М а л. 13. Владивосток. Краєвид на півострів Егершельд, де закінчується Сибірська залізниця, на вихід із бухти Золотий Ріг та на о. Руських.

і низку інших островів менших. Зі сходу од півострова лежать затоки Усурійська та Амурська, назви яких можуть ввести в оману щодо походження Усурі та Амура, що насправді ніяк не стосуються до цих одноіменних з ними заток. Береги Амурської затоки на деякому протязі мілкі й утворюють добрий пляж, але більша частина берега півострова й острів спускаються стрімкими скелями в море. Гористі береги ще й тепер в значній частині вкриті лісом, вибагливо та глибоко зрізані дуже мальовничими та зручними для стоянки суден затоками та бухтами. На цьому півострові й розташований Владивосток.

Кілометрах в 30 од Владивостока починаються його приміські та дачні місцевості. Сибірська залізниця на півострові виходить на берег моря й, з одного боку, мандрівник бачить води Амурської затоки з його далекими гористими протилежними берегами, а з другого—кам'яновугільні копальні, заводи й майже безперервну низку дач, що йдуть до самого міста. Велика Сибірська залізниця закінчується у Владивостоці на півострові Егершельда вантажною станцією, спеціально пристосованою для перевантаження з вагонів на пароплави бобів, бобової олії, бобової макухи, лісових матеріалів, пшениці та інших зернових продуктів. Щоб подавати мішки та макуху, вже за радянської влади влаштовано особливі рухомі на коліщатах платформи, по яких безперервно пересовуються вантажі з вагонів в пакгаузи або безпосередньо на пароплави. Мішки можуть

М а л. 14. Владивосток. Вантаження мішків з бобами за допомогою конвейєра.

пересовуватися по горизонтальній площині, спускається вниз або підніматися вгору. Рухомі платформи, так звані конвейери, рухає електрика, й робота вантажників обертається в роботу наглядачів.

Владивостоцький порт останніми роками працює переважно на вивіз вантажу і довозить порівняно мало. Більша частина експорту (вивозу) припадає на долю манджурських вантажів, серед яких величезну частину становлять боби. З Усурійського Краю вивозиться переважно ліс (колоди та осикові бруски на сірники). Порт добре устаткований, до його набережної безпосередньо можуть приставати океанські пароплави і розвантажуватися просто на берег. У багатьох великих портах пароплави зупиняються поодаль од берега і вантаж спочатку вантажать на баржі, а потім удруге на берег; велика перевага Владивостоку полягає в тому, що береги його порту досить глибокі і найбільші пароплави можуть стояти просто біля набережної.

Владивостоцький порт—досить прибуткове державне підприємство,—через нього щороку проходить близько мільйона тон вантажу, що дає заробіток значному числу вантажників та службовців, також дає прибуток залізниці, портовим та комунальним установам.

Промисловість Владивостоку та його приміщевостей досить значна і що до розмірів заводів та фабрик він посідає перше місце не тільки в Краю, але й у всьому Сибіру. Тут є великий судоремонтний державний завод з великими сухими

доками, в які можуть заходити океанські пароплави; великий паровий млин, фанерний, сірниковий та великий шкіряний заводи; багато друкарень, тютюнова, макаронна та свічна фабрики і багато інших промислових закладів.

Що до кількості наукових та культурних установ, то Владивосток також посідає одно з перших місць у Сибіру. Тут є Державний Далеко-Східній Університет, Дослідний Інститут, Метеорологічна Обсерваторія, Астрономічна Обсерваторія, Біологічна станція, Геологічний Комітет, Досвідне поле лікарських рослин, Музейг еографічного товариства, 5 – 6 наукових товариств, Промислово-Економічний та Морський Технікуми, Видавництво „Книжное Дело“ та багато інших навчальних та культурно-освітніх установ.

Що до загального характеру життя та складу населення, то Владивосток відрізняється від багатьох інших руських міст, що в значній мірі пояснюється його близькістю до країн сходу Азії і тим, що він лежить на світовій залізнично-морській путі. Сибірський експрес привозить сюди багато чужоземних мандрівників, які на пароплавах Радфлоти або японських товариств продовжують свою мандрівку навколо світу. На рейді Золотого Рогу можна постійно бачити пароплави, що прийшли з найвіддаленіших кутків світу і які зв'язують своїми рейсами наш порт з портами Європи, Азії, Америки та Австралії.

Значне число чужоземців, що постійно мешкають у Владивостоці або тимчасово одвідуєть його,

надає особливого характеру його вуличному натовпові. Участь чужоземців у праці на транспорті, в торгівлі та в промисловості, особливо характерна для економічного життя Владивостоку і є для нього відмінною рисою. Скрізь на перехрестках вулиць постійно ви бачите китайців-кулі з рогульками за плечима, щоб переносити вантаж, що чекають роботи. Особливо пошваляють вулицю своїми вигуками численні китайці-розносники з великими корзинами на коромислах, що підтюпцем поспішають швидче доставити свій товар у всі кутки міста. Хазяйкам нічого ходити на базар, через те, що „швидко знакомий ходя“ (так звуть китайців) своєчасно доставить і рибу, і яйця, і молочарські продукти, і овочі та ягоди, а іноді й контрабандні шовкові панчохи, пудру та духи...

До речі, про владивостоцький базар треба сказати, що в усяку пору року він багатший та одмінніший у порівнянні з іншими міськими базарами. Та це й зрозуміло: тут „дарунки моря“ продаються поруч із дарунками країни багатої на різні польові та городні культури; продукти різниць лежать поруч із продуктами мисливства; фазани, рябці, дикі качки та гуси, козулі та ведмедята скрашують м'ясний ринок. До того-ж не треба забувати, що владивостоцькі базари повинні задовольняти два смаки,—доставити все необхідне для європейської кухні та кухні азійської з її різnorodними потребами китайців, японців та корейців. Це вносить більшу різноманітність в асортимент товарів, а базар обертається на якийсь

природно-історичний та етнографічний музей, де день-у-день можна спостерігати відображення змін життя природи в морі та на суходолі. Поява на ринкові, достатки та зникнення тої чи іншої риби, молюсків, дичини, садовини та городини свідчать про відповідні явища в життю цих організмів.

Базарна, дрібна та розносна торгівля в значній мірі перебуває в руках китайців. Китайці-ж беруть велику участь у всіх видах ремісництва. Рухливі ремісники-китайці з нескладним струментом ходять по дворах та пропонують послуги латати взуття, бляшаний та фарфоровий посуд, меблі, матраци та інші речі хатнього вжитку. Прачки та веслярі—також китайці.

У Владивостоці є кілька кварталів, де живуть переважно китайці; вулиці цих кварталів нагадують справжнє китайське місто з типовими довгими вивісками, що гойдаються, з прикрасами з паперу у харчевнях, що виставляють на показ вироби своєї кухні, із столиками гадалок та провісників долі, з вуличними перукарями, що голять китайців і заплітають їм коси, а при нагоді і чистять вуха від тарканів та клопів, що поналазили туди; тут-же гральні доми та китайські театри з гучною, що ріже слух європейцям, музикою Є ще тут і курильні опію, як іноді про це сповіщає хроніка газет.

Є у Владивостоці і квартали, що виключно населені корейцями. Але в місті їхнє життя мало чим різниться від життя європейців. Коли-б хто забажав спостерігати степовий побут та працю корейців,

Йому довелося-б піти за місто, в найближче хліборобське корейське село або на берег моря, де розташовані фанзи корейців, що займаються морськими промислами.

Звичайно, читач зрозуміє, що ми говоримо про окремі квартали Владивостоку, яких небагато й які посідають представники жовтої раси; більша-ж частина вулиць міста має звичний для європейських міст характер і відрізняється тільки тим, що розташовані вони на досить високих та крутих горах.

В центральній частині Владивостоку вони добре вибудовані, добре освітлюються електрикою, будинки на них красиві і часто бувають 3-х і 4-х поверхові, крамниці з величезними вітринами й прекрасними приміщеннями...

Такий ось Владивосток. Такий цей культурний, адміністративний і торговельно-промисловий радянський пункт на берегах Великого або Тихого океану.

Географічне положення Владивостоку надзвичайно важливе для всього СРСР і це ми повинні відзначити.

На берегах Великого океану за останнє півстоліття відбулися дуже великі політичні та економічні події. Незначні, мало або й зовсім навіть невідомі ще нашим дідам та батькам, країни й народи Тихоокеанського узбережжя, на наших очах надзвичайно швидко розвиваються і зміцнюються.

Адже-ж ще 25 років тому Японія була порівняно невелика держава, а тепер це третя чи четверта

світова держава що до своєї військової міцності. Дуже розвивається і К и т а й, що бореться за своє звільнення від чужоземної буржуазії в промисловій галузі свого господарства; його багатий ринок притягує увагу західної буржуазії, що хоче і збувати там свої товари і вкладати свої капітали в залізниці, копальні та фабрики. Сусідня з нами Манджурія, ще цілковита пустеля до збудування Росією 1896—1902 років Східньо-Китайської залізниці, за які-небудь 30 років стала багатою хліборобською країною, що вивозить за кордон сотні й мільйони тон зернових продуктів.

Австралія та Нова Зеландія, що 25 років тому були в стані місця заслання каторжан, в наші дні—багаті держави, що постачають на світовий ринок золото, шерсть, пшеницю, м'ясо та інші товари.

В кінці минулого століття Тихоокеанське узбережжя Північно-Американських Сполучених Штатів мало дуже мало населення і головне промислове та торговельне життя їх тягло до Атлантийського океану. Але тепер Західні Штати майже так само населені і такі-ж багаті, як і Східні.

Те-ж саме треба сказати і про розвиток Західньої Канади та Південної Америки. До Великого океану тяжать політичні та економічні інтереси всіх великих націй, і, з другого боку, тихоокеанські країни заявляють свої права на участь у світовому житті.

Що ж відбувається в Європі за останнє десятиріччя, що так недавно ще необмежено панувала над усіма частинами світу? Її світове значіння дуже підірвала імперіялістична війна; її держави, послаблені цією війною, гублять свій світовий вплив; керівнича роля переходить до інших держав, і 1927 року на дуже важливій політичній конференції в Женеві ми бачимо представників тільки 3-х держав, з яких тільки одна Англія—європейська держава, інші-ж дві—це П.-А. С. Ш. та Японія—держави неєвропейські. Ще недавно ні в Японії, ні в Австралії майже не було промислового пролетаріату, а нині пролетаріат тихоокеанських країн нараховується мільйонами. Ще не так давно безмежні простори Тихого океану рідко одвідували кораблі та пароплави, та в зв'язку з розвитком життя на його берегах, і особливо після того, як Північно-Американські Сполучені Штати прорили Панамський канал, з'явилися нові шляхи сполучення, нові пароплавні рейси, нові порти, і сотні пароплавів почали різати та перетинати океан у всіх напрямках...

Вдивіться в мапу Тихого океану і в низку відроджених країн, що обперізують його кільцем з усіх боків, ви побачите одно велике кільце цього ланцюга, на якому має прапор Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Це кільце—Далеко-Східній Край; воно на просторі понад 10.000 кілометрів од Корейського кордону до Берингової протоки замикає північно-західню частину цього кільця...

Західня частина Союзу РСР прилягає до старих центрів, що тяжать до Атлантийського океану, східня його частина щільно підходить до нових центрів політичного та економічного життя на берегах Великого океану, ворітьми-ж або виходом на простір цього океану є порт Владивосток. Через цей порт Союз РСР може широко підтримувати стосунки з усіма країнами Тихоокеанського узбережжя, а це ще більше підносить значіння Владивостоку, як нашого опірного пункту на цьому узбережжі.

З М І С Т

	Стор.
Переднє слово	3
Частина перша:	
Приамур'я, його природа та населення	7
Частина друга:	
Що робить населення Далекого Сходу. Як обробляють землю і що сіють на Далекому Сході	47
Скотарство на Далекому Сході	56
Інші заняття сільського населення Далекого Сходу . . .	60
Гірнича промисловість в Амурській та Владивостоцькій округах	63
Лісовий промисел в Хабаровській та Владивостоцькій округах	69
Морські промисли на берегах Владивостоцької округи (в затоці Петра Великого)	74
Владивосток	82

РОБІТНА БІБЛІОТЕКА ШКОЛЯРА

I. Науково-популярна література

- Данилевський В.**—Як люди вивчилися літати. Стор. 112 ц. 60 к.
- Данилевський В.**—Од човна до пароплава. Стор. 125, мал. 34 ц. 65 к.
- Данилевський В.**—Від перуна до радіо. Стор. 149, мал. 37 ц. 75 к.
- Данилевський В.**—Біле вугілля. Стор. 103, мал. 27 ц. 55 к.
- Данилевський В.**—Що дає хемія селянинові. Стор. 93, мал. 16 ц. 45 к.
- Курт Лясвіц.**—В тумані давньої старовини. Стор. 86 ц. 25 к.
- Каплан Л.**—Для чого щеплять від поместів. Стор. 32, мал. 8 ц. 5 к.

- Лісеновський Г.**—Будова та життя земної кори. Популярні розмови. Стор. 52, мал. 9 ц. 10 к.
- Підопличка І.** Захист корисних птахів. 2-е вид. Ст. 30 ц. 35 к.
- Пивовар М.**—Популярна радіотехніка. Найголовніше з теорії та аматорська практика. Стор. 113 . . . . ц. 25 к.
- Пивовар М.**—Двигун руйнації та поступу. Сучасна хемія. Стор. 94 . . . . ц. 15 к.
- Стрільбицький С.**—Шахта й шахтарі. Ст. 45 . . . . ц. 14 к.
- Тутновський П.**—Катастрофи у всесвіті і на землі. Їх природа, ймовірність та передбачання Ст. 46 . . . ц. 15 к.

II. Географічна література

- Біляев П.**—По колоніальних країнах, Марокко, Альжер, Туніс, Єгипет, англійські колонії в Південній Африці, в Азії (Індія). Ст. 83, мал. 15 ц. 50 к.
- Покровський С.**—Стародавні подорожі. Стор. 24 . . . ц. 30 к.
- Карло Говха.**—Юркові дивовижні мандрівки. Стор. 56 ц. 40 к.

- Мазуренко.**—Марокко. Стор. 40 ц. 25 к.
- Тютюнник Ю.**—Париси Західної України. Ст. 166 ц. 1 крб.
- Платонов Ю.**—Сполучені Штати Америки. Ст. 87 . . . ц. 50 к.
- Платонов Ю.**—Китай у минулому й тепер. Ст. 112 ц. 25 к.
- Шраг М.**—Персія. Ст. 47 ц. 50 к.
- Свен Гедін.**—Завойовники Америки. Ст. 87 . . . . ц. 35 к.

III. Про

- Бонч-Бруєвич.**—В. І. Ленін у Росії після Лютневої революції. Ст. 118 . . . . ц. 5 к.
- Бонч-Бруєвич.**—Замах на В. І. Леніна в Москві Ст. 72 ц. 5 к.
- Бонч-Бруєвич.**—Смерть і похорон В. І. Леніна. Ст. 80 ц. 5 к.
- Дешевов К.**—В. І. Ленін. Біографія для дітей. Ст. 58 ц. 20 к.

- Леніна**
- Шкурупій Г.**—Ленінський декламатор Стор. 206. . . ц. 1 крб
- Панченко М.**—Ленін В. І. Літературно-суспільствознавча читанка. Ст. 42 . . . ц. 30 к.
- Ульянова А.**—Дитинство та шкільні роки Леніна Ст. 40 ц. 5 к.

Ціна 50 коп.

СКЛАДИ ВИДАННЯ:

ХАРКІВ, Горяїнівський пров., 2
КИЇВ, вул. Воровського, 48.
ОДЕСА, вул. Ласаля, 12.

3626